

**PREDSTAVLJANJE CENTRA ZA STRATEŠKO EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA „VOJVODINA-CESS“ VLADE VOJVODINE**

**PRESENTATION OF THE CENTER FOR STRATEGIC ECONOMIC
STUDIES „VOJVODINA-CESS“ OF THE GOVERNMENT OF THE AP
VOJVODINA**

Daniela Vukov

Maja Sokić

Tatjana Karaulac

Dušan Šćepanović

Tijana Đurđev

Address: Mite Ružića 2/4, 21 000 Novi Sad

Phone: +381 21475-0729

E-mail: office@vojvodina-cess.org

Web: www.vojvodina-cess.org

RESUME

Centre for Strategic Economic Studies "Vojvodina-CESS" was founded in year 2004 by the Executive Council of the Autonomous Province of Vojvodina and the University of Novi Sad, as one of 14 priority programs defined by the Integrated Regional Development Plan of the AP Vojvodina. Since 2007 CESS is supported by the Austrian Development Agency - ADA. As a think-tank organization dedicated to improving the planning of regional development, CESS is oriented toward applied economic research. As one of the founders is the University of Novi Sad, CESS is instrument used for shifting the focus of research from fundamental research to one that is guided by demand and needs, both of business and public administration. Aside from cooperating with the Government of the AP Vojvodina as the most important client, CESS is working closely with local governments in Vojvodina, as well as with representatives of business community.

The Government of the AP Vojvodina has policy instruments that have a short-term but also medium and long term effects, and regional development is certainly the most important task of the regional government. In this context, it is necessary to connect the ultimate goals and means, the desired objectives and resources, the target point and instruments, to make a decision on the best way of using instruments and to ensure that the actual effects correspond to desired and planned, and that they are possible to achieve. It is precisely for this purpose that there is a need for strategic research and consulting, which would provide recommendations for policies regarding regional development and which resulted in the establishment of CESS.

In Vojvodina, there is currently no institute for economic research and Faculty of Economics, University of Novi Sad, has no department of applied economic research. CESS is in charge to fill this gap, to meet the increasingly evident need for this kind of expertise. In addition to its main activities, CESS interests in research goes out of the borders of Serbia and includes the neighboring countries and the European Union, with a focus on issues related to enlargement of the European Union and the role of regions in it. Through cooperation with other institutes from the EU and neighboring countries, CESS aims to become a recognized partner at European level in the field of regional economic development.

REZIME

Centar za strateško ekonomska istraživanja „Vojvodina-CESS" osnovan je 2004. godine od strane Izvršnog veća AP Vojvodine i Univerziteta u Novom Sadu, kao jedan od 14 prioriternih programa definisanih srednjoročnim Programom privrednog razvoja AP Vojvodine. Od 2007. godine CESS je podržan od strane Austrijske agencije za razvoj - ADA. Kao think-tank organizacija koja se bavi unapređenjem procesa planiranja regionalnog razvoja, CESS je orijentisan ka primenjenim ekonomskim istraživanjima. Budući da je osnivač Univerzitet u Novom Sadu, preko CESS-a se fokus istraživanja pomera od fundamentalnih ka istraživanjima koja su vođena tražnjom i potrebama, kako privrede tako i državne uprave. Pored Vlade Vojvodine kao najvažnijeg klijenta, CESS tesno sarađuje sa lokalnim samoupravama u Vojvodini, kao i sa predstavnicima biznis zajednice.

Vlada Vojvodine raspolaže instrumentima politike koje imaju kratkoročne, ali i srednjoročne i dugoročne efekte, a regionalni razvoj je svakako najvažniji zadatak regionalne vlade. U tom kontekstu, potrebno je povezati krajnje ciljeve i sredstva, željene ciljeve i resurse, ciljne tačke i instrumente, da bi se donele odluke o najpovoljnijem načinu korišćenja instrumenata i da bi se osiguralo da stvarni efekti odgovaraju željenim i planiranim i da ih je zaista moguće ostvariti. Upravo sa tim ciljem nastala je potreba za strateškim istraživanjem i konsaltingom kojim bi se pružale preporuke za vođenje politika u oblasti regionalnog razvoja, što je imalo za rezultat osnivanje CESS-a od strane Vlade Vojvodine.

U Vojvodini trenutno ne postoji institut za ekonomska istraživanja, dok Ekonomski fakultet Univerziteta u Novom Sadu nema odeljenje za primenjena ekonomska istraživanja. CESS je zadužen upravo za ispunjavanje ove praznine, za zadovoljavanje sve izraženije potrebe za ovakvim vidom stručnog znanja. Pored svojih glavnih aktivnosti, interesovanje CESS-a u oblasti istraživanja izlazi iz granica Srbije i obuhvata susedne zemlje i Evropsku uniju, sa fokusom na pitanja u vezi sa proširenjem Evropske unije i ulogom regiona u njoj. Kroz saradnju sa drugim institutima iz EU i susednih zemalja, CESS teži da postane prepoznatljiv partner na evropskom nivou u oblasti regionalnog ekonomskog razvoja.

STRUKTURA CESS-A

Model rada CESS-a zasniva se na konstataciji da se sveobuhvatna strukturna transformacija evropske privrede razvija paralelno sa sve većom potrebom za stručnošću na regionalnom nivou. Oformljena odgovarajuća baza dobro obučenih i stručnih ljudi predstavlja stratešku prednost koja daje mogućnost osnivačima CESS-a da se oslone na značajan ljudski potencijal u oblasti strateškog konsaltinga i sprovođenja projekata. U cilju stavljanja fokusa na najvažnije segmente regionalnog razvoja, CESS aktivnosti se sprovode u okviru dva sektora:

Sektor za makroekonomska istraživanja ima za cilj da svojim aktivnostima doprinese boljem razumevanju ekonomske i socijalne stvarnosti i pruži empirijski osnov za definisanje mera razvojnih politika. S tim u vezi, ovaj sektor je zadužen za sprovođenje empirijskih istraživanja na polju socio-ekonomskog razvoja, posmatranje i analizu statističkih vremenskih serija Vojvodine i poređenje rezultata sa užom Srbijom i regionima van Republike Srbije, kreiranje baza podataka o svim važnim makroekonomskim indikatorima Vojvodine, izradu sektorskih i regionalnih analiza, evaluaciju efekata razvojne pomoći na ukupan privredni razvoj AP Vojvodine, izradu strateških planova razvoja za opštine u Vojvodini.

Srbija, kao potencijalni kandidat za člana Evropske Unije, ima mogućnost da koristi sredstva pretpristupnih fondova unije. **Sektor za upravljanje projektima** se bavi upravo iskorišćavanjem ovih mogućnosti, kroz praćenje podataka o svim raspoloživim domaćim i stranim fondovima, informisanje potencijalnih aplikanata o konkursima, propozicijama i partnerima, generisanje predloga projekata sačinjenih od strane potencijalnih aplikanata za IPA fondove, apliciranje za sredstva u okviru raspoloživih fondova namenjenih regionalnom razvoju i implementaciju odobrenih projekata. Istovremeno, sektor se bavi unapređenjem apsorpcionih kapaciteta za korišćenje fondova Evropske unije kroz organizaciju edukacija i seminara za sve pogodne aplikante sa teritorije AP Vojvodine.

CESS IZDANJA - TRENUTNO DOSTUPNA I PLANIRANA

Aktivnosti CESS-a se mogu podeliti na periodične, kojima se zainteresovana javnost redovno informiše o ekonomskim kretanjima i aktuelnostima u oblasti regionalnog razvoja u AP Vojvodini, regionu i Evropskoj uniji, i koje se objavljuju na mesečnom, tromesečnom

nivou i periodično, i na aktivnosti koje se tiču izrade strateških planskih i sektorskih dokumenata koji imaju za cilj da unaprede regionalne i lokalne kapacitete u cilju premeštanja fokusa sa vršenja upravnih i administrativnih funkcija na pokretanje rasta i unapređenje konkurentnosti.

Najvažniji strateški dokumenti koje je CESS do sada izradio i koje trenutno priprema su strateški dokumenti, kako na nivou AP Vojvodine, tako i na nivou lokalnih samouprava i sektorskih analiza. CESS je tokom 7 godina svog postojanja objavio 5 strategija razvoja lokalnih samouprava (Žitište, Senta, Šid, Temerin, Nova Crnja), Akcioni plan za razvoj Potisja i Društveno-ekonomski razvojni plan Potisja, Program privrednog razvoja AP Vojvodine, Noveliranu ex-post analiza privrede AP Vojvodine, Analizu malih i srednjih preduzeća i Analizu velikih industrijskih sistema.

Za tekuću, 2011. godinu CESS najavljuje objavljivanje sledećih publikacija: **Strategija regionalnog razvoja AP Vojvodine 2011-2015, Strategija razvoja biznis inkubatora AP Vojvodine 2011-2015, Strategija izvoza AP Vojvodine 2011-2015**. Za narednu, 2012. godinu planirana je izrada **Strategije industrijskog razvoja AP Vojvodine i Strategije ruralnog razvoja AP Vojvodine**, oba dokumenta za period do 2020. godine.

Ekonomsko ogledalo se objavljuje na mesečnom nivou i prati osnovne makroekonomske pokazatelje za Srbiju i Vojvodinu kao što su BDP, zarade, zaposlenost, nezaposlenost i spoljna trgovina.

Od novembra 2007. godine, CESS izdaje **CESS magazin**, sa idejom da kao prvi časopis za regionalnu politiku i razvoj na Zapadnom Balkanu upoznaje čitaoce sa ekonomskim aspektima regionalne politike i razvoja, kao i sa analizom makroekonomskih trendova u procesu uključivanja Srbije u evropsku podelu rada, s posebnim osvrtom na Vojvodinu. Časopis se objavljuje na tromesečnom nivou i ima za cilj da se instrumenti i politike regionalnog razvoja objasne kako sa akademskog, tako i sa stručnog aspekta i namenjen je svim nivoima državne uprave, naučnim institutima, razvojnim agencijama, privrednim komorama, finansijskom sektoru, diplomatskim predstavništvima stranih zemalja u Srbiji ali i inostranim ekonomskim institutima i partnerima van granica naše zemlje koji zahvaljujući ovom časopisu mogu da prate ekonomska kretanja i razvojne procese u Srbiji i Vojvodini.

U saradnji sa Institutom za napredne studije iz Beča, CESS je razvio makroekonomski model, čijom primenom se dobijaju ekonomske prognoze za Srbiju, koje kao takve, služe donosiocima odluka u sferi ekonomije i nude korisne informacije za preduzeća i privatna

domaćinstva u njihovim odlukama vezanim za investicije, potrošnju i mere štednje. Rezultati aplikacije modela se redovno objavljuju pod nazivom **Ekonomska predviđanja**. Do sada su objavljene 3 publikacije ove vrste: za periode 2009/2010, 2010/2011 i 2011/2012.

Još jedna aktivnost CESS-a koja je prva svoje vrste u Vojvodini je **izrada i izdavanje Biznis barometra**. Biznis barometar je rezultat saradnje CESS-a sa Bečkim insitutom za međunarodne ekonomske studije i Privrednom komorom Vojvodine, koji je namenjen posebno poslovnoj zajednici. Rezultati pružaju uvid u promene kvaliteta poslovne klime u Vojvodini na osnovu mišljenja privrednih subjekata anketiranih elektronskim putem, što će se u budućnosti ponavljati na kvartalnom nivou.

Kada se govori o CESS-ovim izdanjima, važno je spomenuti studiju pod nazivom **Konkurentnost privrede Vojvodine**, koju je CESS objavio 2010. godine. Studija obuhvata analizu investicija, spoljne trgovine, ljudskih resursa, poljoprivrede, energetike, privrednih subjekata i rezultate ankete o faktorima konkurentnosti koja je sprovedena među privrednicima u Vojvodini. Dokument sadrži i pregled postojećeg pravnog okvira za kreiranje i sprovođenje mera socio-ekonomskog razvoja. Na kraju, važan deo dokumenta su i preporuke za ulaganje u propulzivne sektore i mere za unapređenje konkurentnosti pokrajine, u kontekstu Vojvodine kao budućeg evropskog regiona.

CESS PROGNOŠTIČKI INSTRUMENTI

Makroekonomski model i biznis barometar su prognostički instrumenti koje je CESS razvio u saradnji sa Institutom za napredne studije-IHS odnosno Bečkim institutom za međunarodne ekonomske studije-WIIW u okviru projekta saradnje između Vlade AP Vojvodine i Vlade Austrije pod nazivom „Strateško partnerstvo za podršku Programu privrednog razvoja AP Vojvodine“.

MAKROEKONOMSKI MODEL

Makroekonomski model za Srbiju je koristan instrument koji može da pomogne donosiocima odluka u sferi ekonomije u Srbiji. Makroekonomska predviđanja za Srbiju i procena političkih mera i eksternih šokova, dobijena makroekonomskim modelom, nude

korisne informacije za preduzeća i privatna domaćinstva u njihovim odlukama vezanim za investicije, potrošnju i mere štednje. Takođe su koristan instrument i Vladi Vojvodine u smislu povećanja predvidivosti ambijenta poslovanja.

Ovaj model obuhvata sva relevantna makroekonomska tržišta (tržište rada, robno tržište, monetarno i devizno tržište), BDP i njegove komponente, nivo cena, zarade, zaposlenost, nezaposlenost, devizne kurseve i kamatne stope i ukazuje na pravce i veličinu očekivanih ekonomskih kretanja kao što su rast BDP-a, inflacija i nezaposlenost.

Model se kvartalno ažurira novim podacima, a rezultate modela CESS objavljuje polugodišnje. Kada se za to steknu uslovi, u smislu dostupnosti statističkih podataka na regionalnom nivou, model će biti prilagođen za Vojvodinu. Rezultati ovakvog praćenja makroekonomskih kretanja će doprineti izradi različitih razvojnih scenarija i kreiranju proaktivnih politika. CESS je uz pomoć makroekonomskog modela za Srbiju do sada tri puta vršio makroekonomska predviđanja.

Ekonomska predviđanja za Srbiju za 2011. i 2012. godinu

I Međunarodno ekonomsko okruženje

Tokom 2010. godine ekonomski oporavak tekao je brže nego što se očekivalo. Sudeći po prognozama Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) o svetskim ekonomskim kretanjima (World Economic Outlook - WEO) iz januara 2011. godine, očekuje se porast ukupne svetske proizvodnje za 5,0% tokom 2010. godine i daljnji rast od 4,4% tokom 2011. godine. Za 2012. godinu se takođe predviđa značajan rast koji će dostići 4,5%. Oporavak u većini razvijenih i nekolicini privreda u razvoju nastavlja da teče sporo, sa nezaposlenošću koja je i dalje visoka i koja predstavlja najveći socijalni izazov. S druge strane, mnoge zemlje u razvoju beleže snažan rast pošto pre početka ekonomske i finansijske krize kod njih nisu zabeležene velike finansijske neravnoteže, niti neravnoteže na tržištu nekretnina. Stoga se predviđa da će ukupna proizvodnja u privredama zemalja u razvoju porasti za 6,5% tokom 2011. i 2012. godine, nakon zabeleženog rasta od 7,1% tokom 2010. godine. U razvijenim privredama rast ukupne proizvodnje može biti nešto sporiji od samo 2,5% godišnje tokom 2011. i 2012. godine nakon dostignutog rasta BDP-a od 3,0% tokom 2010. godine.

Oporavak se zasniva na dve vrste rebalansa: *interni rebalans* (koji podrazumeva jačanje privatne tražnje u razvijenim privredama i omogućavanje fiskalne konsolidacije) i *eksterni*

rebalans (koji podrazumeva povećanje neto izvoza u zemljama koje su zabeležile deficit i smanjenje neto izvoza u zemljama sa suficitom). Ova dva stuba su u snažnoj interakciji. Povećani neto izvoz u razvijenim privredama podrazumeva veću tražnju i veći rast, što daje više prostora za fiskalnu konsolidaciju. S druge strane, privrede koje se suočavaju sa visokim spoljnim neravnotežama usled gubitka konkurentnosti u proteklom periodu moraju proći kroz bolni proces niskih cena i stoga i rasta zarada, koji se oslanja na domaću tražnju i uslovljava neophodnu konsolidaciju budžeta.

Tokom prve polovine 2010. godine svetska industrijska proizvodnja je zabeležila rast od oko 15,0%. Globalna trgovina oporavljala se po stopi od 18,0%, što je posledica značajnih promena u zalihama i fiksnim investicijama. Svetska trgovina je bila u posebno velikoj ekspanziji u zemljama u razvoju (npr. 30% tokom prve polovine 2010. godine u Aziji). U privredama razvijenih zemalja zaposlenost je počela da raste, a trgovina na malo je zabeležila spori oporavak. Međutim, nezaposlenost je ostala na komparativno visokim nivoima u mnogim zemljama, među kojima su i SAD kao jedan od najistaknutijih primera.

Privrede azijskih zemalja su zabeležile snažan rast i njihova ukupna proizvodnja je već dostigla viši nivo u poređenju sa periodom pre početka krize. Ukupna proizvodnja u SAD-u se takođe približila nivou pre početka krize, ali je srednjoročni rast daleko ispod trendova zabeleženih pre krize. Japan i zemlje Evro-zone su i dalje prilično ispod nivoa ukupne proizvodnje zabeleženih pre početka krize, te je i dalje prisutna zavisnost od inostrane tražnje.

Privrede zemalja u razvoju su zabeležile rast od oko 8,0% tokom prve polovine 2010. godine. Robusna domaća tražnja proširila se iz Kine, Indije i Indonezije, na privrede drugih azijskih zemalja. U azijskim zemljama u razvoju zabeležen je rast od 9,5%. U Latinskoj Americi, Brazil predvodi oporavak sa rastom realnog BDP-a koji je dostigao gotovo 10,0% od trećeg kvartala 2009. godine. Dostupni podaci za privrede afričkih i zemalja Bliskog istoka takođe ukazuju na značajan rast.

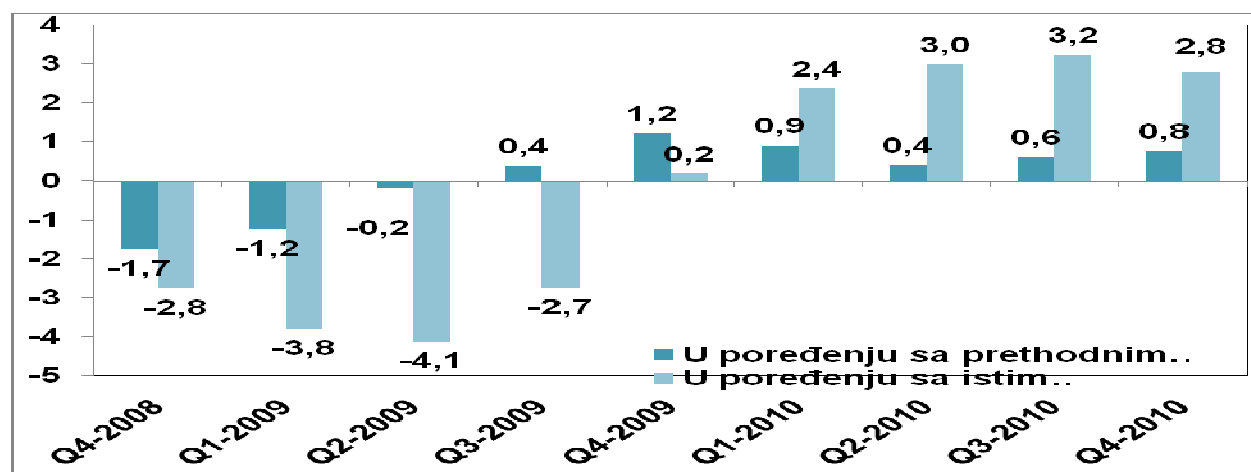

Regioni i zemlje

SAD

Zahvaljujući masivnim i održivim podsticajima makro-ekonomske politike, merama finansijske stabilizacije i skromnim cikličnim poboljšanjima, privreda *Sjedinjenih Američkih Država (SAD-a)* nastavila je da se oporavlja od najgore recesije još od velike krize. Tokom prvog kvartala 2010. godine, privreda SAD-a je zabeležila rast od 2,4% u poređenju sa istim kvartalom prethodne godine. Tokom drugog i trećeg kvartala rast je ubrzan, a privreda SAD zabeležila je rast od 3,0% i 3,2% respektivno, pre nego što je došlo do blagog usporavanja na oko 2,8% u poslednjem kvartalu 2010. godine. Rast u 2010. godine je velikim delom bio podstaknut rastom investicija, ali i ekspanzivnom fiskalnom politikom (Slika 1).

Slika 1: SAD – Rast realnog BDP-1 (% promene)

Izvor: OECD, IHS, Vojvodina-CESS.

U poređenju sa prethodnim poslovnim ciklusom, oporavak privrede SAD-a je spor zbog sporog oporavka privatne potrošnje koja je najveća komponenta BDP-a u SAD. Za to postoji nekoliko razloga. Prvo, neto bogatstvo domaćinstava je naglo opalo pošto su cene nekretnina pale za više od 25% od 2007. godine. Drugo, nezaposlenost u SAD-u je visoka. U novembru 2010. godine stopa nezaposlenosti radne snage je iznosila 9,6%. Treće, banke i dalje nerado daju potrošačke kredite, ograničavajući kredite za veće kupovine pošto se bore da smanje pritisak i obnove uravnoteženi bilans. S druge strane, privatna ulaganja u softver i

opremu su naglo porasla, pošto su firme poboljšale produktivnost dok su jedinični troškovi radne snage naglo opali.

Nakon ekonomskog pada koji je zabeležen 2009. godine, privreda SAD-a se polako oporavlja sa projektovanim rastom BDP-a od 2,1% za 2011. godinu i 2,7% za 2012. godinu, nakon rasta od 2,8% tokom 2010. godine. Očekuje se da će nezaposlenost ostati visoka, sa projektovanim stopom od 9,7% za 2010. godinu i 9,6% za 2011. godinu. Inflacija bi trebalo da ostane niska tokom 2011. godine (1,0% nakon 1,4% iz 2010. godine). Glavni makro-ekonomski cilj je da se obezbedi postavljanje javnog duga na održivu putanju bez ugrožavanja oporavka. U skladu sa važećom politikom, predviđa se da će opšti državni budžetski deficit iznositi oko 10,0% BDP-a kako za 2010. tako i za 2011. godinu, dok se očekuje da će se opšti bruto državni dug povećati na oko 110,0% BDP-a do 2015. godine.

Latinska Amerika i Karibi

Tokom prve polovine 2010. godine privredni oporavak u zemljama *Latinske Amerike i Karipskog područja* bio je brži od očekivanog, što je bilo podstaknuto snažnim skokom privatne potrošnje i investicija. Ovakva kretanja su posledica podsticajnih politika, gomilanja zaliha, povoljnih spoljnih finansijskih uslova i velikih prihoda od roba široke potrošnje. Nakon pada zabeleženog u 2009. godini predviđa se da će prosečan rast u regionu dostići 4,3% tokom 2011. godine i 4,1% tokom 2012. godine nakon zabeleženog rasta od 5,9% tokom 2010. godine.

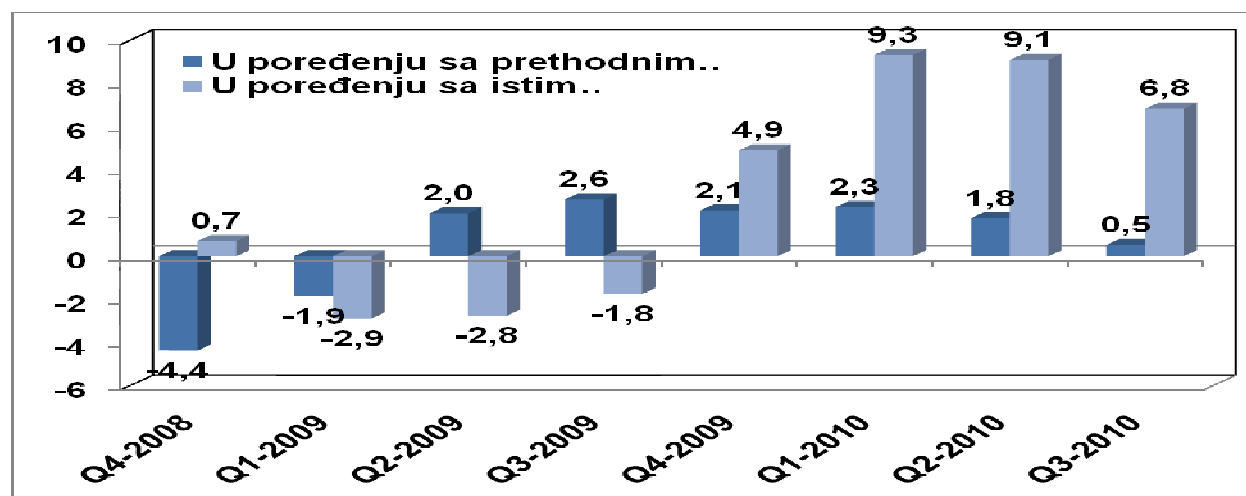
Rizici za prognozu, za ovaj region, proizilaze kako iz eksternih tako i iz internih faktora. Negativni eksterni rizici rezultiraju uglavnom slabijim oporavkom od predviđenog za razvijene zemlje. Ovo se posebno odnosi na privrede koje su tešnje povezane sa privredom SAD-a i drugim razvijenim privredama koje se mogu suočiti sa novim finansijskim izazovima. Interni rizici odnose se na mogućnost kontinuiranog brzog rasta domaće tražnje podstaknute povoljnim eksternim uslovima i nastavkom primene podsticajnih politika. Ovo bi moglo biti problematično za one privrede kod kojih je ukupna proizvodnja već dostigla svoj potencijalni nivo, a pritisak tražnje preči da poveća inflaciju.

Razlike po zemljama su u korelaciji sa geografskom podelom regiona. Južna Amerika, kao podregion posmatrane oblasti, u celini je relativno manje zavistan od trgovinskih odnosa sa SAD-om ili drugim razvijenim zemljama. Veliki broj ovih zemalja ima značajne međusobne

trgovinske odnose, a posebno sa Brazilom koji se smatra regionalnim gigantom. Brazil je zabeležio brz oporavak nakon recesije i tokom 2010. godine je zabeležio visoke stope rasta. Međutim, rast je usporen tokom druge polovine godine (Slika 2). Meksiko i Centralnu Ameriku karakterišu njihove snažne veze sa privredom SAD-a i relativno visok stepen otvorenosti. Zemlje Karipskog područja su uglavnom visoko zavisne od turizma iz SAD-a i drugih razvijenih zemalja.

Raniji i snažniji oporavak u zemljama Južne Amerike je u izvesnoj meri rezultat slabijih trgovinskih veza sa razvijenim zemljama koje beleže sporiji rast, kao i povoljnih cena repromaterijala (repromaterijali imaju značajan udeo u ukupnom izvozu zemalja Južne Amerike). Oporavak u Meksiku i Centralnoj Americi je nešto sporiji pošto te privrede zavise od uvozne tražnje iz SAD-a i doznaka od onih koji rade u inostranstvu. Zemlje Karipskog područja i dalje pomalo zaostaju, što je odraz povezanosti turizma sa rastom zaposlenosti u razvijenim zemljama, koji je i dalje usporen.

Slika 2: Brazil – Rast realnog BDP-a (% promene)

Izvor: OECD, IHS, Vojvodina-CESS.

Azija

Azija je predvodnik u globalnom oporavku pošto su azijske zemlje ušle u period ekonomske krize sa snažnim osnovama. U većem delu regiona elastičnost domaće tražnje je predupredila prepreke kod neto izvoza. Industrijska proizvodnja i trgovina na malo su posebno snažni u Kini i Indiji. Zabeleženi visoki i održivi rast u **Kini** tokom proteklih nekoliko godina poslužio je kao podrška globalnoj trgovini donoseći korist izvozniciima

roba široke potrošnje i kapitalnih dobara. Šta više, preokret u prilivu privatnog kapitala učvrstio je domaću tražnju obezbeđujući pristup eksternom finansiranju.

Snažne strane investicije na azijskom tržištu akcija i obveznica uzdigne su neka od tih tržišta na nove visine i znatno oborile prinos na obveznice. Novi talas priliva kapitala započeo je kada je oslabio strah od usporavanja svetskih ekonomskih kretanja. Većina privreda azijskih zemalja vratila se na nivo ukupne proizvodnje od vremena pre početka krize ili čak i veći zahvaljujući uzlaznoj liniji u obliku slova “V” nakon završetka krize. Jaz u ukupnoj proizvodnji je ili u potpunosti zatvoren ili se približio tome. Investiciona aktivnost je veoma snažna, a privatna domaća tražnja je takođe povećana. Izvoz se dobro oporavio, a ciklusi kamatnih stopa su ponovo u uzlaznoj liniji iako se ova tranzicija odvija veoma sporo u nekim zemljama.

Veliki finansijski podsticaji i ekspanzija kredita pojačali su domaću tražnju u **Kini**. Nacionalni zavod za statistiku objavio je niz ekonomskih podataka za treći kvartal 2010. godine koji potvrđuju da je privreda krenula ka blagom usporavanju. Nakon očekivanog rasta od 10% tokom 2010. godine, predviđa se da će privredna aktivnost usporiti na 9% kako tokom 2011. tako i tokom 2012. godine. Rast će pokretati domaća tražnja dok će strožija kvantitativna ograničenja na rast kredita, mere koje su osmišljene da bi se “ohladilo” tržište nekretnina i ograničila izloženost banaka tim kretanjima, kao i planirano okončanje finansijskih podsticaja tokom 2011. godine usporiti ekspanziju.

Bez obzira na to, zabrinutost zbog pojave ekonomskog mehura (asset bubbles) u Kini vlada već najmanje dve godine. Snažan rast, niske kamatne stope, oštar rast zaduživanja i opšta likvidnost uticali su na povećanje cena nekretnina i rast cena kapitala. Centralna banka je tokom 2010. godine ulagala napore da zavede red i postavi ograničenja na tržištu nekretnina, ali ti naponi su do sada imali samo ograničeni uticaj. Željeni rezultat ovih mera je, pre svega, da se ostvari stabilan realni rast.

Neke od neželjenih pratećih posledica uključuju i moguć rast inflacije. Rast cena roba široke potrošnje od 4,4% dostigao je dvogodišnji najviši nivo (cilj Centralne banke je 3,0%). Iako se rast cena roba široke potrošnje može uglavnom povezati sa povećanim cenama hrane, inflatorna očekivanja su bila veća opet zbog opšte likvidnosti, a to je štetno uticalo na finansijska tržišta. Kina bez sumnje pokušava da izbegne da načini iste greške koje je Japan napravio u prošlosti. Ovo se odnosi uglavnom na naduvane cene nekretnina.

Slabo oslanjanje **Indije** na izvoz, a oslanjanje na politike prilagođavanja i snažan priliv kapitala predstavljali podstrek za razvoj domaćih aktivnosti. Predviđa se da će se rast BDP-a usporiti na oko 8,0% ove i naredne godine nakon zabeleženih 9,7% rasta u 2010. godini. Nasuprot tome, privredni izgledi **Japana** su i dalje slabi imajući u vidu neznatnu domaću tražnju i nedostatak fiskalnog prostora za daljnji rast privrede. Nakon snažnog rasta tokom 2010. godine od 4.0%, ekspanzija privrede bi se mogla usporiti na oko 1,5% tokom 2011. i 2012. godine. Izgledi za privrede koje se nalaze u donjem delu lestvice kvaliteta kada je reč o izvozu prerađivačke industrije su takođe slabi kao i za one u kojima vlada makroekonomska i finansijska nesigurnost (npr. Vijetnam). Značajno usporavanje kineske privrede dovelo bi do usporavanja rasta ovih privreda.

Evropska unija

Posledice najozbiljnije ekonomske i finansijske krize u posleratnom periodu praktično su poništili pozitivni rast i rezultate u oblasti zaposlenosti ostvarene tokom protekle decenije u zemljama Evropske unije (EU). Posledice svetske ekonomske krize odnose se na krah sektora građevinarstva, do koga je došlo zbog pucanja mehura cena nekretnina u nekim zemljama, probleme u sektoru bankarstva, povećanje nezaposlenosti koje teži da postane strukturna nezaposlenost, kao i povećanje javnog deficita a time i duga koje preči ukupnoj finansijskoj stabilnosti. BDP je zabeležio oštar pad i procenjuje se da on u periodu obuhvaćenom ovim predviđanjem neće dostići pretkrizni nivo.

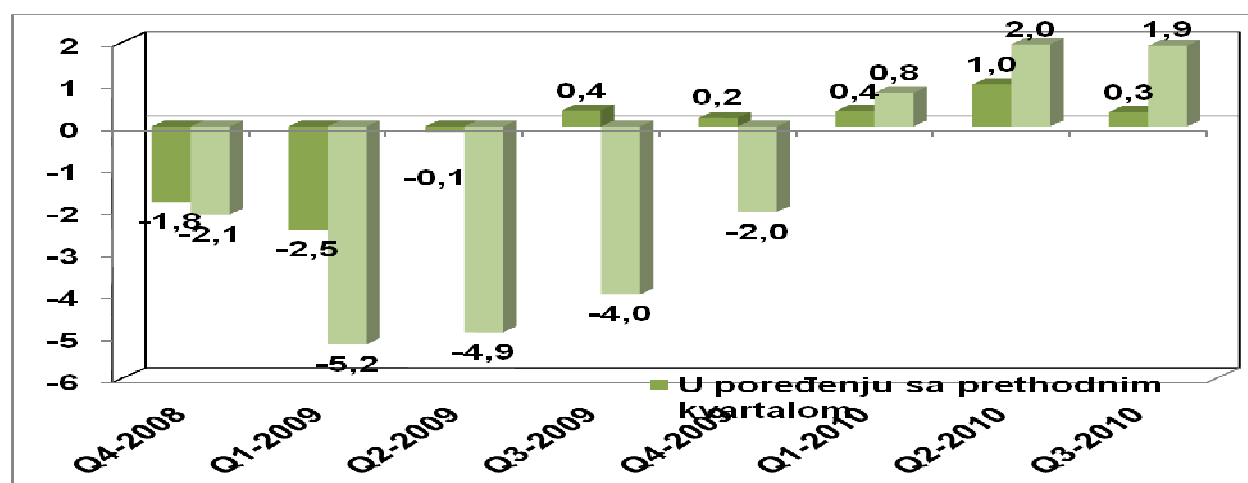
Privreda EU nastavlja putem oporavka koji je započeo 2010. godine. Nakon negativnog rasta od 4,2% u 2009. godini, u zemljama EU-27 je zabeležen pozitivan rast, a predviđa se da će BDP tokom 2010. godine dostići stopu od 1,7%. I u 2011. godini se očekuje stopa rasta od 1,7%. Tokom 2012. godine rast BDP-a bi trebao da se ubrza i dostigne stopu od 2,0%. Povećanje izvoza usled dinamične globalne tražnje tokom 2010. godine dovelo je do oporavka industrijske proizvodnje što će uticati na očekivanu ekspanziju privrede. Pored toga, domaća tražnja, uključujući kako privatnu potrošnju tako i investicije pokazuje prve znake oporavka. Međutim, ova slika ne prikazuje značajne razlike koje se javljaju između zemalja članica.

Dok je Nemačka, kao i neke manje otvorene privrede, posebno one sa jakim privrednim vezama sa Nemačkom, zabeležila značajan rad tokom 2010. godine, dok zemlje kao što su Grčka, Irska i Španija, još nisu izašle iz krize. Razlike koje se odnose na ostvarene rezultate

moгу se objasniti faktorima kao što su otvorenost privrede, trgovinska orijentacija, izloženost finansijskog sektora spoljnim uticajima, kao i postojanje ili odsustvo unutrašnjih, odnosno spoljnih neravnoteža. Međutim, oporavak ne pokazuje i probleme koji i dalje postoje. Na primer, industrijska proizvodnja je i dalje niža za 12,0% u odnosu na nivo iz aprila 2008. godine, što ukazuje na činjenicu da je oporavak evropske privrede tek na početku.

Zemlje **Evro zone** (EA17)¹ su započele oporavak tokom 2010. godine, međutim rast BDP-a je usporen tokom druge polovine godine (Slika 3). Predviđa se da će BDP porasti za 1,6% tokom 2011. godine i 1,9% tokom 2012. godine nakon što dostigne procenjeni rast od 1,8% tokom 2010. godine. U novim Zemljama članicama EU (NZČ-12) rast BDP-a bi trebao da se ubrza na 2,6% tokom 2011. godine i 3,6% tokom 2012. godine, nakon što dostigne 1,9% tokom 2010. godine.

Slika 3: Evro zona – Rast realnog BDP-a (% promene)

Izvor: OECD, IHS, Vojvodina-CESS.

Među velikim privredama u okviru Evro zone, **Nemačka** je zabeležila najveću stopu rasta BDP-a od 3,6% tokom 2010. godine. Ovo je dvostruko veće od prosečnog rasta u zemljama Evro zone. U ostalim zemljama je stopa rasta ostala na proseku zemalja Evro zone dok je u nekim zemljama, npr. u Grčkoj, Irskoj, Italiji, na Kipru, u Portugaliji i Sloveniji rast bio ispod proseka. Izvan Evro zone, Poljska je zabeležila drugi najveći rast od 3,5% i to je bila jedina zemlja članica EU koja je izbegla recesiju tokom 2009. godine. Od manjih zemljama

¹ Belgija, Nemačka, Irska, Grčka, Španija, Francuska, Italija, Kipar, Luksemburg, Malta, Holandija, Austrija, Portugalija, Slovenija, Slovačka i Finska. Od 01. januara 2011. godine (EA17) obuhvata i Estoniju.

značajan rast zabeležile su Slovačka (4,0%) i Švedska (4,4%). Očekuje se da će sve zemlje Evropske Unije izaći iz recesije do kraja 2011. godine, osim Grčke gde se predviđa negativna stopa rasta od 3,0%.

Uslovi na tržištu rada su počeli da se stabilizuju u drugoj polovini 2010. godine. Već u drugom kvartalu 2010. godine počinje smanjenje gubitka radnih mesta dok stopa zaposlenosti u zemljama Evro zone ostaje stabilna tokom trećeg kvartala u poređenju sa drugim kvartalom 2010. godine. Takođe, počevši od trećeg kvartala beleži se i blagi rast stope zaposlenosti (sa 63,8% u Q2 na 64,4% u Q3 2010. godine). Slično tome, stopa nezaposlenosti je relativno stabilna - oko 9,5% u EU-27 i oko 10,0% u Evro zoni. Međutim, situacija na tržištima rada različitih zemalja beleži značajne razlike. Stopa zaposlenosti se kreće u rasponu od preko 70,0% u Holandiji, Nemačkoj, Švedskoj i Austriji do 56,0% u Mađarskoj. Stopa nezaposlenosti, takođe beleži visoke razlike - od gotovo 20,0% u Španiji do ispod 5,0% u Holandiji i Austriji. Imajući u vidu predviđeni realni privredni razvoj, predviđa se da će zaposlenost u 2011. godini porasti za oko 0,5% u zemljama EU-27 i za oko 0,7% u zemljama Evro zone, dok će nezaposlenost pasti za oko 0,5 procentnih poena. Razlike u indikatorima tržišta rada između evropskih zemalja su posledica brzine ekonomskog oporavka, politika koje se sprovode na tržišta rada i ekonomske strukture.

Stopa inflacije merena Harmonizovanim indeksom potrošačkih cena (Harmonised Index of Consumer Prices - HIPC), projektovana je na oko 2,0% u zemljama EU-27 u 2010. i 2011. godini, dok se blagi pad na oko 1,7% očekuje u 2012. godini. Najveća prosečna godišnja stopa inflacije u 2010. godini zabeležena je u Rumuniji (6,1%), Mađarskoj i Grčkoj (4,7% u obe zemlje), dok je najniža pozitivna stopa inflacije zabeležena u Slovačkoj (0,7%). U Letoniji (-1,2%) i Irskoj (-1,8% tokom godine do novembra meseca) zabeležena je deflacija. U Poljskoj i Rumuniji inflaciju je podstaklo povećanje stope PDV-a. Međutim, procene za većinu zemalja pokazuju da rastu inflatorni pritisci, uglavnom zbog visoke cene energenata koja uslovljava rast cena poljoprivrednih proizvoda na svetskom tržištu. Pored toga, veći indirektni porezi i administrativne cene u nekim zemljama takođe doprinose povećanju inflatornih pritisaka.

Evropski bankarski sistem se i dalje oslanja na podršku Vlade i osetljiv je na promene u privrednoj aktivnosti, moguće šokove i ograničenja vezana za finansiranje. U srednjem roku, glavne rizike za ekonomske perspektive predstavljaju fiskalna neravnoteža i razlike u konkurentnosti, posebno u perifernim EU zemljama. Stabilnost bankarskog sektora je od suštinske važnosti za obezbeđivanje eksternog finansiranja preduzeća. Odbor supervizora

evropskog bankarstva (Committee of European Banking Supervisors) je uveo “stres test” („stress test“) kako bi obelodanio stanje banaka u Evropskoj Uniji. Ovaj test takođe obezbeđuje i informacije o potrebi rekapitalizacije/dokapitalizacije, restrukturiranja ili rešavanja problema ranjivosti banaka.

Očekuje se da će opšti budžetski deficit u zemljama EU-27 pasti sa 6,8% BDP-a u 2010. godini na oko 5,0% u 2011. godini i 4,2% u 2012. godini. Slična predviđanja su i za Evro zonu sa nešto nižim vrednostima deficita (4,6% tokom 2011. godine i 3,9% tokom 2012. godine). Međutim, stopa zaduženosti nastavlja da raste i očekuje se da će 2012. godine dostići nivo od oko 83,0% BDP-a u zemljama EU-27, u odnosu na 74,0% tokom 2009. godine i 79,0% tokom 2010. godine. U zemljama Evro zone se očekuje da će odnos zaduženosti i BDP-a porasti na gotovo 88,0% u do 2012. godine, u odnosu na 79,0% tokom 2009. godine i 84,0% tokom 2010. godine. Ukoliko ne dođe do smanjenja javnog duga u narednom periodu, takvo stanje može imati snažne negativne uticaje na dugoročnu fiskalnu održivost i stabilnost. Kao što su pokazala iskustva Grčke i Irske, perifernim EU zemljama u kojima su javne finansije neodržive može biti onemogućen pristup finansijskim tržištima. Stoga se u tim zemljama može javiti potreba za finansijskom pomoći međunarodnih organizacija. Trenutno su Portugalija i Španija zemlje u kojima postoji rizik od takve situacije, a za Srbiju kao i za ostale istočno evropske zemlje koje još nisu članice EU od suštinske je važnosti da izbegnu takvu situaciju.

Imajući u vidu gore navedeno, jedan od glavnih prioriteta za većinu evropskih zemalja u narednom periodu predstavlja dostizanje fiskalne održivosti kroz smanjenje javnog duga, koji je u mnogim od tih zemalja postao neprihvatljivo visok. To nameće potrebu za strožijim fiskalnim politikama, posebno na strani rashoda. Pored toga, smanjenje nezaposlenosti i inflacije biće prioritet ekonomskih politika. Kriza je pokazala kako problemi u finansijskom sektoru jedne zemlje mogu veoma brzo i lako da se prenesu na evropski nivo. Posle Grčke i Irske, Portugalija može postati sledeća članica monetarne unije kojoj je potreban plan hitnog izlaska iz krize. Španija, koja je treća po veličini privreda u Evro zoni, postaje sve izloženija pritiscima. Potreba za fiskalnom konsolidacijom i strukturnim reformama je i dalje velika, a od svih zemalja Evro zone, osim Finske, Estonije i Luksemburga zahteva se da konsoliduju svoje budžete ograničavanjem deficita tako da on ne premašuje 3,0% BDP-a, odnosno graničnu vrednost utvrđenu Paktom za stabilnost i razvoj (Stability and Growth Pact - SGP). Pored tri gore navedene zemlje i od Nemačke i Austrije se takođe očekuje da tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem, odnosno do 2012. godine ispune zahteve SGP vezane za

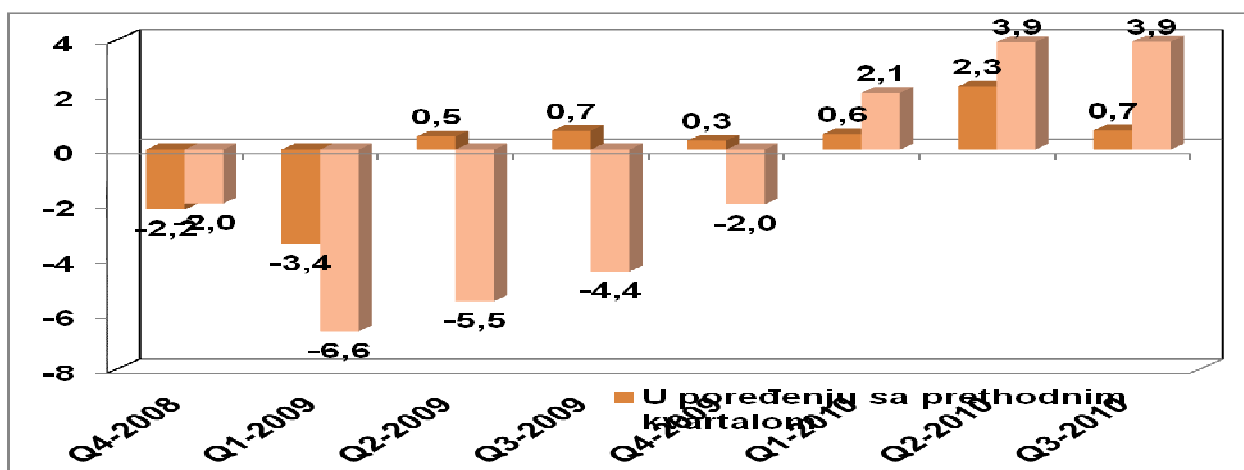
deficite. Međutim, planirano je da nivo zaduženosti koji je znatno porastao tokom ekonomske i finansijske krize ostane iznad granične vrednosti od 60,0% utvrđenom SGP-om u svim zemljama Evro zone, osim u Luksemburgu, Finskoj, Estoniji, Sloveniji i Slovačkoj.

U ranim fazama krize, centralne banke su značajno smanjile kamatne stope. Evropska centralna banka (ECB) je smanjila referentnu kamatnu stopu sa 4,25% u julu 2008. godine na 1,00% u maju 2009. godine i još uvek je drži na tom nivou. Već u drugoj polovini 2011. godine, odnosno ranije nego što se očekivalo, može doći do povećanja referentne kamatne stope zbog rastućih inflatornih pritisaka.

Nasuprot očekivanjima o sporom oporavku, *Nemačka* privreda zabeležila je brz i snažan rast u 2010. godini sa stopom rasta BDP-a od čak 3,6%. To je najveća stopa rasta u periodu posle ujedinjenja 1990. godine. U 2009. godini Nemačka je zabeležila najveću recesiju od drugog svetskog rata kada je stopa rasta BDP-a opala za 4,7%. Razlog za oštar pad, ali i kasniji brz oporavak privrednih aktivnosti u Nemačkoj je u njenoj zavisnosti od spoljne trgovine. Dok se veliki pad svetske trgovine brzo transformisao u opadanje izvoza, a time i investicija u Nemačkoj, snažan skok svetske trgovine, podstaknut naročito rastom uvozne tražnje iz azijskih zemalja doneo je koristi Nemačkoj privredi sa izraženim regionalnim fokusom (snažno utemeljenom na novim tržištima u Aziji) i sektorskom strukturom izvoza (težište na visoko tehnološkim investicionim dobrima kao što su mašine, oprema i vozila).

Nakon oštrog pada iz 2009. i 2010. godine, izvoz je zabeležio rast od 14,2% dok je uvoz porastao za 13,0%. Neto izvoz je imao pozitivan doprinos rastu BDP-a od 1,1 procentnih poena. Snažan rast uvoza rezultat je oporavka investicija, kao i komponenata uvoza koje odgovaraju rastućem izvozu.. Očekuje se da će se tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem, rast izvoza, a time i učešće neto izvoza u rastu, pomalo ublažiti s obzirom na usporavanje spoljne tražnje. Rast BDP-a bi mogao da se uspori, kao što to već ukazuje kvartalna dinamika BDP-a (Slika 4) i mogao bi iznositi 2,2% kako tokom 2011. godine tako i tokom 2012. godine.

Slika 4: Nemačka – Dinamika realnog BDP-a (% promene)

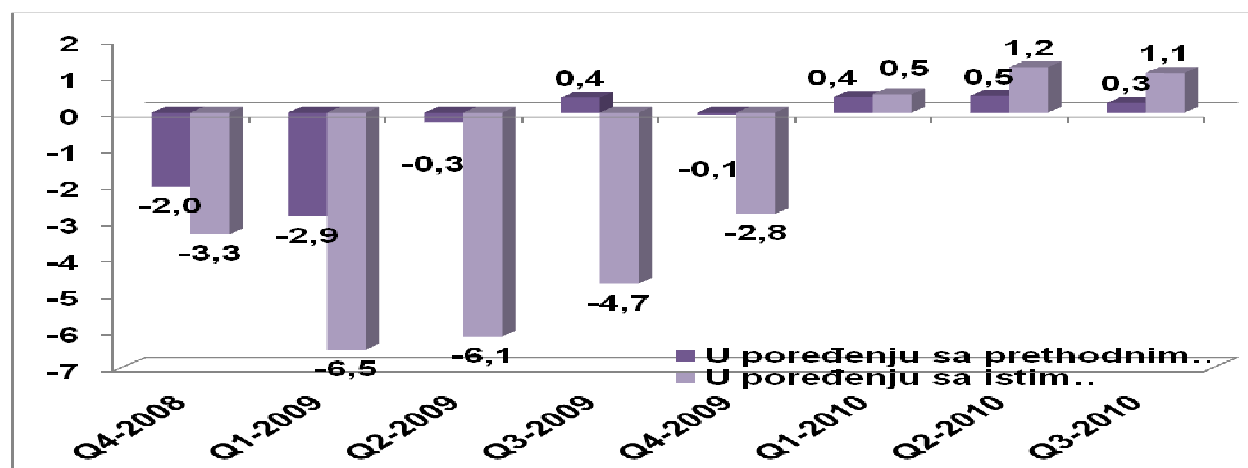
Izvor: OECD, IHS, Vojvodina-CESS.

Nemačko tržište rada je bilo iznenađujuće otporno na delovanje svetske ekonomske krize. Nakon blagog pada zaposlenosti i rasta nezaposlenosti tokom 2009. godine, u 2010. godini došlo je do rasta zaposlenosti od oko 0,5%. Broj nezaposlenih lica smanjen je za 9,2%. Ovakva kretanja na tržištu rada su, pre svega, posledica povećanog korišćenja fleksibilnog radnog vremena u preduzećima kao i korišćenje šema sa skraćenim radnim vremenom. Pored toga, reforme tržišta rada u prethodnom periodu redukovale su nivo strukturne nezaposlenosti, naročito u sektoru usluga. Stopa nezaposlenosti je u decembru 2010. godine iznosila 6,6%. To je bila najniža stopa nezaposlenosti u poslednjih 18 godina. Zabeležen ekonomski rast u 2010. godini kao i predviđeni rast u narednom periodu, omogućiće daljnji pad nezaposlenosti, tako da se na kraju 2012. godine može očekivati da će stopa nezaposlenosti biti oko 6,0%.

Godišnja stopa inflacije merena rastom Harmonizovanim indeksom potrošačkih cena (HICP) iznosila je 1,2% u 2010. godini. Očekuje se da će inflacija u narednom periodu blago rasti - na 1,7% u 2011. i oko 2,0% u 2012. godini, što će biti rezultat rasta cena energije kao i većeg rasta zarada koji je posledica povoljnih kretanja na tržištu rada.

Nakon negativnih stopa rasta tokom 2008. i 2009. godine (-1,3%, odnosno -5,0%), *italijanska* privreda se polako oporavljala i u 2010. godini zabeležila je rast od 1,0% (Slika 5).

Slika 5: Dinamika BDP-a – Italija (% promene)

Izvor: OECD, IHS, Vojvodina-CESS.

Sektor industrije, čiji je pad u prethodnom periodu najviše doprineo padu BDP-a, sada doprinosi rastu privredne aktivnosti i to uglavnom zahvaljujući povećanju izvoza. U periodu obuhvaćenom predviđanjem izvoz će i dalje predstavljati jedan od ključnih pokretača italijanske privrede. Izvoz je nakon pada od 19,0% u 2009. godini, zabeležio rast od 8,0% u 2010. godini. Uvoz je zabeležio rast od 6,8% nakon pada od 14,5% u 2009. godini. Predviđanja su da će izvoz porasti za oko 5,5% u 2011. kao i u 2012. godini. Nasuprot izvozu privatna i javna potrošnja treba da ostanu usporene, a bruto fiksni kapital će takođe ostati uporedivo slab tokom faze oporavka. Sve u svemu, rast BDP-a bi trebalo da ostane pozitivan i da iznosi oko 1,1% u 2011. i oko 1,3% u 2012. godini.

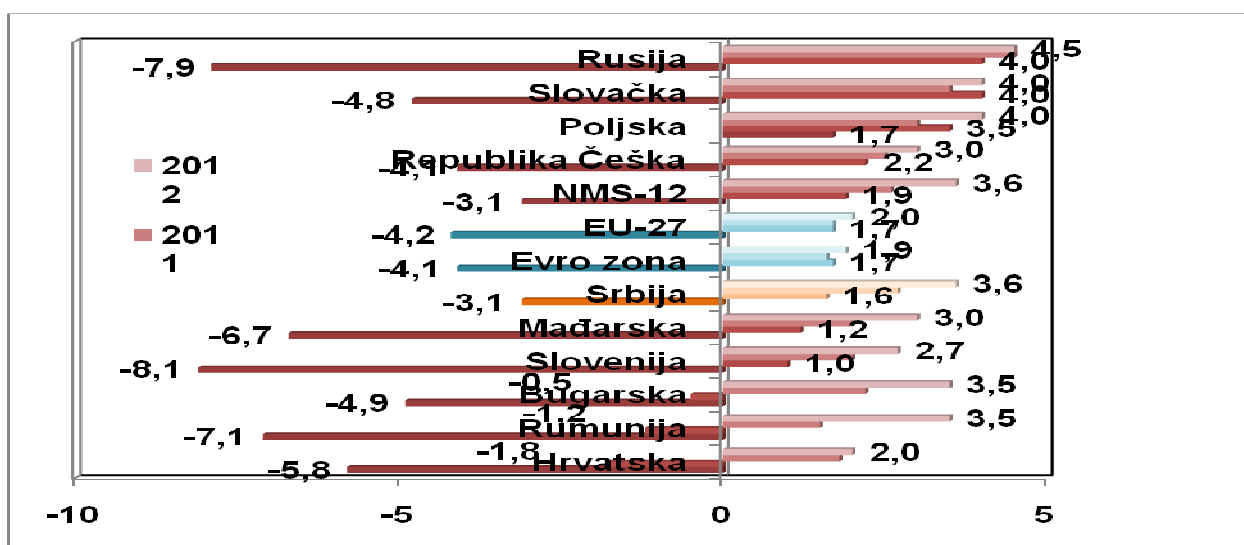
Tokom prvih devet meseci 2010. godine zaposlenost je u Italiji bila za 0,6% niža u poređenju sa istim periodom prethodne godine. Tokom čitave 2010. godine prosečna stopa nezaposlenosti porasla je na 8,5% i bila je za oko 0,7 procentnih poena veća nego u 2009. godini. Očekuje se da će zaposlenost blago porasti za 0,4% tokom 2011. godine i za 0,9% tokom 2012. godine dok će stopa nezaposlenosti blago opasti na 8,2% u 2012. godini.

Stopa inflacije porasla je sa 0,8% u 2009. godini na 1,6% tokom 2010. godine, što je uglavnom rezultat povećanja cena osnovnih materijala i energije. Očekuje se da će se tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem inflacija još povećavati i da će njena stopa biti blizu 2,0% koliko iznosi ciljane stopa ECB.

Srednja i Istočna Evropa

Nakon pada BDP-a od 3,1% u 2009. godini, dvanaest novih zemalja članica EU (NZČ-12) iz Srednje i Istočne Evrope zabeležilo je rast od oko 1,9%. Prema predviđanju IHS/Vojvodina-CESS-a, rast će se ubrzati na 2,6% u 2011. godini i 3,6% u 2012. godini (Slika 6).

Slika 6: Dinamika BDP-a – NMS-12 (% promene u odnosu na prethodnu godinu)

Izvor: Eurostat, IHS, Vojvodina-CESS.

Mađarska je u prva tri kvartala 2010. godine zabeležila rast BDP-a od 0,9%. Pобољшanje privredne aktivnosti uglavnom se duguje izvozu, što je rezultat rasta eksterne tražnje, a posebno rasta privrede Nemačke. U 2010. godini očekuje se ukupna stopa rasta BDP-a od oko 1,0%. U periodu od januara do novembra izvoz je porastao za 21,0% dok je uvoz imao nešto manji rast od oko 19,0%. Nakon sedam kvartala opadanja, privatna potrošnja se oporavila u trećem kvartalu i zabeležila rast od 1,2%. Međutim, fiksne investicije su i dalje u padu. Niskoj domaćoj tražnji su doprineli visoka nezaposlenost (stopa nezaposlenosti je u 2010. godini iznosila 11,2%, odnosno zabeležila je rast u odnosu na 2009. godinu kada je iznosila 10,0%) i deprecijacija mađarske valute koja je negativno uticala na realni raspoloživi prihod preko povećane inflacije. Porast cena roba široke potrošnje iznosio je u proseku 4,7% u 2010. godini, u odnosu na 4,0% tokom prethodne godine. Strana tražnja će postepeno slabiti, ali će se privatna potrošnja oporaviti tokom 2011. godine usled reformi u oblasti poreza na dohodak. Smanjenje troškova zarada i poreza na dobit preduzeća u sprezi sa najavljenim stranim direktnim investicijama, uglavnom u automobilsku industriju,

doprineće padu nezaposlenosti. S druge strane, neophodne mere politike za smanjenje budžetskog deficita mogle bi usporiti rast u narednim godinama. Tokom 2011. i 2012. godine očekuje se rast BDP-a od 2,0%, odnosno 3,0%.

Sa povećanjem inostrane tražnje, i u **Sloveniji** je, kao i u drugim zemljama EU došlo do blagog povećanja privredne aktivnosti od oko 1,0% u 2010. godini. Dok je uvoz porastao za 5,6%, izvoz je porastao za 7,0%. Međutim, domaća tražnja je nastavila da se smanjuje što je uzrokovano lošom situacijom u građevinskom sektoru, teškoćama u finansiranju i problemima na tržištu rada. Rast privrede u 2010. godini se duguje rastu izvoza i investicijama u mašine i opremu koje karakteriše značajna uvozna komponenta.

Uz pretpostavku da će inostrana tražnja i dalje rasti i uz spori oporavak domaće tražnje, stopa rasta BDP-a bi trebala da se ubrza na 2,0% u 2011. godini i 2,7% u 2012. godini. Strani dug, koji je iznosio 11,0% BDP-a u 2009. godini i neophodna konsolidacija budžeta koja treba da se sprovede u periodu obuhvaćenom predviđanjem imaće efekat privremenog usporavanja na domaću tražnju.

Recesija je dovela do povećanja nezaposlenosti. Iako su se tokom 2010. godine usporili nepovoljni trendovi na tržištu rada, broj zaposlenih je i dalje za 2,3% manji nego u 2009. godini. Nezaposlenost i dalje raste, a stopa nezaposlenosti je iznosila 7,2% u 2010. godini. Za 2011. godinu se očekuje blago pogoršanje indikatora na tržištu rada (smanjenje zaposlenosti za oko 0,3% u poređenju sa 2010. godinom i marginalno smanjenje stope nezaposlenosti na 7,1%). Značajnije poboljšanje se može očekivati u 2012. godini sa povećanjem zaposlenosti za 0,2% i smanjenjem stope nezaposlenosti na ispod 7,0%.

Pod uticajem povećanja cena energije i akciza, prosečna godišnja stopa inflacije je u 2010. godini bila 2,1% dok se u 2011. očekuje rast prosečne inflacije na oko 2,7%.

Predviđeni rast privrede Slovenije bi mogao biti usporen ukoliko dođe do usporavanja rasta njenih glavnih trgovinskih partnera. Prema simulacijama IMAD-a, privredni rast glavnih trgovinskih partnera Slovenije za 2,2 procentna poena, rezultirao bi stopom rasta BDP-a u Sloveniji od 0,5% u 2011. godini umesto predviđenih 2,4%. Ovako usporen razvoj trgovinskih partnera Slovenije bi uzrokovao stagnaciju izvoza dok bi investicije porasle za svega 1,2%.

Rumunija je jedna od retkih zemalja EU koja nije izašla iz recesije tokom 2010. godine, sa očekivanim negativnim rastom BDP-a od 1,8%. To je posledica slabe domaće tražnje,

sprovođenja restriktivnih mera usmerenih ka fiskalnoj konsolidaciji (kao što su povećanje stope PDV-a od 5,0%, smanjenje zarada i otpuštanje viška radne snage u javnom sektoru), smanjenih doznaka iz inostranstva i strožijih uslova finansiranja za privatna domaćinstva i preduzeća. I dok je domaća tražnja ostala slaba, industrija je ostvarila korist od oporavka zemalja glavnih trgovinskih partnera. To je za posledicu imalo rast izvoza za 15% i rast uvoza za oko 12,0%. Ovakav trend doveo je do toga da je neto izvoz pozitivno doprineo rastu. “Stand-by” aranžman koji je zaključen sa MMF-om na početku krize je istekao. Narodna banka Rumunije neće povući prvu ratu od 1 milijarde EUR od MMF-a pošto su rezerve već na veoma prihvatljivom nivou. Rumunija će kao meru predostrožnosti dogovoriti “stand-by” aranžman sa MMF-om i EU u vrednosti od 5 milijardi EUR (3,6 milijarde EUR od MMF-a i 1,4 milijarde EUR od EU). Svetska banka će takođe biti deo ovog aranžmana i odobriće Rumuniji kredit u visini od 400 miliona EUR.

Nakon pada tokom 2010. godine, BDP bi mogao da poraste za 1,5% tokom 2011. godine i za 3,5% tokom 2012. godine pod uticajem očekivanog rasta domaće tražnje. Poboljšana apsorpcija fondova EU mogla bi značajno sa unapredi infrastrukturne investicije.

Predviđena prosečna godišnja stopa nezaposlenosti u 2010. godini se procenjuje na oko 7,4% nakon stope od 6,9% tokom 2009. godine. U 2011. i 2012. godini se očekuje njeno blago smanjenje na 7,2%, odnosno 7,1%. Usled povećanja stope PDV-a stopa inflacije je porasla na 7,9% u decembru 2010. godine, u odnosu na 4,7% koliko je iznosila godinu dana pre toga. Prosečna godišnja stopa inflacije iznosila je 6,1% tokom 2010. godine, nakon što je 2009. godine iznosila 5,6%.

Hrvatska je bila teško pogođena krizom. Nakon oštrog pada privredne aktivnosti od 5,8% u 2009. godini sa padom investicija od skoro 25,0%, stopa rasta BDP-a u 2010. godini ostaje negativna (-1,8%). Značajan pad domaće tražnje do određene mere je ublažen rastom neto izvoza i to pre svega zbog većeg pada uvoza od izvoza. Vlada Hrvatske je najavila velike infrastrukturne projekte, ali još uvek nisu izdvojena finansijska sredstva za njih.

Predviđa se da će tokom 2011. i 2012. godine hrvatska privreda zabeležiti pozitivan rast od 1,8%, odnosno 2,0%. Ovaj rast će biti generisan uglavnom rastom privatne potrošnje i investicija. Postoje prvi znaci oporavka domaće tražnje. Privatna potrošnja je dobila pozitivan podsticaj progresivnim ukidanjem takozvanog “kriznog poreza” koji je uveden 2009. godine, a beleži se i lagano povećanje kreditiranja. Očekuje se da će u periodu obuhvaćenom predviđanjem uvoz rasti više od izvoza tako da će neto izvoz biti negativan.

Pristupanje Hrvatske EU može značajno uticati na njen rast kroz povećano poverenje investitora, pošto se može očekivati veći priliv stranih direktnih investicija

Tržište rada je sporo reagovalo na recesiju sve do 2010. godine kada je stopa nezaposlenosti dostigla 11,0%. Očekuje se da će zaposlenost porasti u 2011. i 2012. godini, a stopa nezaposlenosti bi mogla da opadne na 10,0% tokom 2012. godine.

Rusija

Razorna suša i šumski požari koji su se dogodili u leto 2010. godine doveli su usporavanja privrednog rasta u **Rusiji** tokom godine i povećanja stope inflacije tokom trećeg kvartala. Domaća i inostrana tražnja zabeležile su dinamične trendove. Fiksni kapital je blago porastao, uglavnom zbog porasta investicija u sektoru energije, što je zajedno sa izvozom doprinelo rastu privredne aktivnosti. Na osnovu toga se procenjuje da će stopa rasta u 2010. godini iznositi 4,0%.

Oporavak međunarodne tražnje za sirovinama i visoke cene nafte pomoći će razvoju ruske privrede u narednom periodu. Očekuje se da će obim izvoza Rusije sporije rasti kako se bude smanjivala ekspanzija proizvodnje nafte. Kada je reč o rastu izvoza prirodnog gasa može se očekivati snažnija dinamika. Samoodrživi oporavak podstaknut potrošnjom će se odvijati postepeno kako se budu sprovodila prilagođavanja bilansa banaka i banke budu oprezno povećavale kredite.

Potrošnja privatnih domaćinstava će biti podstaknuta postepenim rastom realnih zarada i nižom stopom nezaposlenosti. Rusija je i dalje osetljiva na volatilnost tokova kapitala i globalni rizik. Na primer, kriza evra u maju 2010. godine dovela je do rasta volatilnosti na ruskom tržištu akcija.

Fiskalni izazovi u Rusiji predstavljace smanjivanje obezbeđivanja velikih fiskalnih podsticaja (oko 9,0% BDP-a) paralelno sa ponovnim osnaživanjem globalne ekonomije. Imajući u vidu strukturu javne potrošnje ukidanje fiskalnih podsticanja će biti teško bez preduzimanja značajnih reformi u javnom sektoru koje će omogućiti štednju u socijalno osetljivim oblastima kao što su zdravstvena zaštita, socijalna zaštita i penzije.

Fleksibilniji režimi deviznog kursa, zajedno sa politikom smanjenja kamatnih stopa pomogao je kontroli priliva spekulativnog kapitala. U srednjoročnom smislu, Rusija se

suočava sa izazovima kao što su poboljšanje klime za investiranje i diverzifikacija šeme rasta kroz smanjenje njegove zavisnosti od prihoda od nafte. Pored toga, Rusija mora da sprovede reformu državne uprave i civilnog sektora i da sprovede reforme u oblasti sudstva.

Može se očekivati da će se ubrzavanje inflacije nastaviti i u 2011. godini, što će učiniti da ograničenje stope inflacije merama monetarne politike bude neophodno, dok će zaposlenost biti na silaznoj putanji. Povećane investicije i daljnji oporavak potrošnje roba široke potrošnje trebalo bi da omoguće rast BDP-a od 4,5% i to kako u 2011. tako i u 2012. godini.

Tabela 1: Međunarodno okruženje (% promene u odnosu na prethodnu godinu)

	2009	2010	2011	2012
Procenat promene u odnosu na prethodnu godinu				
Svetska trgovina	-11,1	12,1	5,5	7,0
BDP, realni				
Nemačka	-4,7	3,6	2,2	2,2
Italija	-5,0	1,1	1,1	1,3
SAD	-2,6	2,8	2,1	2,7
Evro zona	-4,1	1,8	1,6	1,9
NZČ-12	-3,1	1,9	2,6	3,6
EU-27	-4,2	1,7	1,7	2,0
Apsolutne vrednosti				
Devizni kurs RSD/EUR	95,9	103,5	105,3	105,3
Devizni kurs RSD/USD	66,7	79,3	79,3	79,3
cena nafte (US dolar / barel po Brent-u)	61,3	79,4	85,0	90,0

Izvor: Eurostat, IMF, OECD, CPB, IHS.

II Trenutna ekonomska situacija u Srbiji i buduća kretanja

Usled snažnog izvoza i usvajanja pravovremenih i adekvatnih mera u dogovoru sa MMF-om, privreda Srbije se stabilizovala u 2010. godini nakon zabeleženog pada u 2009. godini. Privatna potrošnja, kao glavni pokretač rasta BDP-a u periodu pre krize, smanjena je zbog nestabilnosti ponude kredita i priliva kapitala iz inostranstva na samom početku globalne finansijske krize. U svakom kvartalu 2010. godine sezonski korigovani BDP je zabeležio pozitivan rast u odnosu na isti kvartal prethodne godine te možemo reći da je privreda izašla

iz recesije. Sudeći po MMF-u, od 2013. godine nadalje rast BDP-a bi trebao da se vrati na nivo pre krize i da zabeleži godišnje stope rasta od oko 5,5%.

Nakon zabeleženih pozitivnih mesečnih stopa rasta u periodu od januara do septembra 2010. godine, industrijska proizvodnja je pokazala silazni trend tokom poslednjih meseci 2010. godine. Međutim, ona se povećala za 3,2% u periodu od januara do novembra 2010. godine u poređenju sa istim periodom prethodne godine.

Odsustvo značajnijih inflatornih pritisaka tokom 2009. godine rezultat je prilično slabe domaće tražnje i potrošačke cene porasle su za 5,9%. Na početku 2010. godine Narodna banka Srbije (NBS) usvojila je ciljnu stopu inflacije od 6,0% $\pm$ 2 %. Međutim, Srbija je ponovo završila godinu premašivši ciljnu stopu NBS sa inflacijom merenom Indeksom potrošačkih cena od 10,3% u decembru mesecu. Čini se da je veći deo transmisionog efekta deprecijacije već ugrađen u potrošačke cene. Podaci o Indeksu potrošačkih cena za kraj 2010. i početak 2011. godine odraz su efekta deprecijacije nacionalne valute (dinar – RSD) na kraju godine. Na godišnjem nivou dinar je izgubio 9,1% vrednosti što je doprinelo poboljšanju međunarodne konkurentnosti cena proizvoda iz Srbije na svetskom tržištu i time pomoglo rastu izvoza. Međutim, s druge strane, devalvacija je stvorila značajan inflatorni pritisak.

Tokom 2010. godine budžetski deficit je porastao za oko 20,0% u poređenju sa prethodnom godinom i dostigao je 107,7 milijardi RSD. Bez obzira na to, sa oko 3,5% učešća u BDP-u budžetski deficit je bio znatno iznad granične vrednosti od 4,8% koja je dogovorena sa MMF-om za 2010. godinu.

Tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem može se očekivati uravnoteženija šema rasta. Slabiji dinar bi trebao da i dalje da podstiče konkurentnost, a time i izvoz, ali, s druge strane, i da stvara inflatorne pritiske. Povećanje izvoza će podstaći rast proizvodnje što će uticati na banke da manje oklevaju pri odobravanju kredita. Kao posledica navedenog investiciona aktivnost bi trebala da ojača. Poboljšanje na tržištu rada i veće realne zarade, naročito tokom 2012. godine će podstaći, iako postepeno, privatnu potrošnju. Zajedno uzevši, dok je 2010. godine rast bio podstaknut gotovo isključivo inostranom tražnjom, tokom 2011. i 2012. godine bi domaća tražnja trebalo da postane drugi stub rasta privrede Srbije.

Sporazum sa MMF-om i podnošenje zahteva za prijem u članstvo EU su bile važne odluke za privredu Srbije. Sporazum sa MMF-om ističe u aprilu 2011. godine, i sedma i poslednja revizija će biti dogovorena početkom 2011. godine. U okviru šeste revizije Vlada je usvojila

sledeće ciljeve: budžetski deficit od 4,1% BDP-a u 2011. godini, porast penzija i zarada u javnom sektoru za 2,0% u januaru, sa još dva povećanja tokom 2011. godine, zamrzavanje subvencije na nivou iz 2010. godine i povećani transferi lokalnim upravama za 25,0% tokom 2011.godine sa nivoa predviđenog budžetom za 2010. godinu. Usvojena su i nova fiskalna pravila koja obezbeđuju konstantno smanjenje budžetskog deficita tokom narednih godina kako bi on dostigao 1,0% BDP-a do 2015. godine.

Srbija je dostavila svoj zahtev za prijem u članstvo EU Savetu EU. Savet je 25. oktobra 2010. godine doneo jednoglasnu odluku da zahtev Srbije za prijem u članstvo EU prosledi Evropskoj komisiji na davanje mišljenja, što se smatra važnim korakom za razgovore o pridruživanju EU. Očekuje se da će Evropska komisija dati svoje mišljenje na zahtev Srbije za prijem u članstvo u EU tokom druge polovine 2011. godine. U novembru 2010. godine je Evropska komisija objavila Izveštaj o o napretku tokom 2010. godine u naporima zemlje u procesu evropskih integracija. Iako Komisija hvali napore Srbije da zemlju dovede još bliže prijemu u članstvo EU još uvek ostaje veliki broj izazova.

Privredna aktivnost - BDP

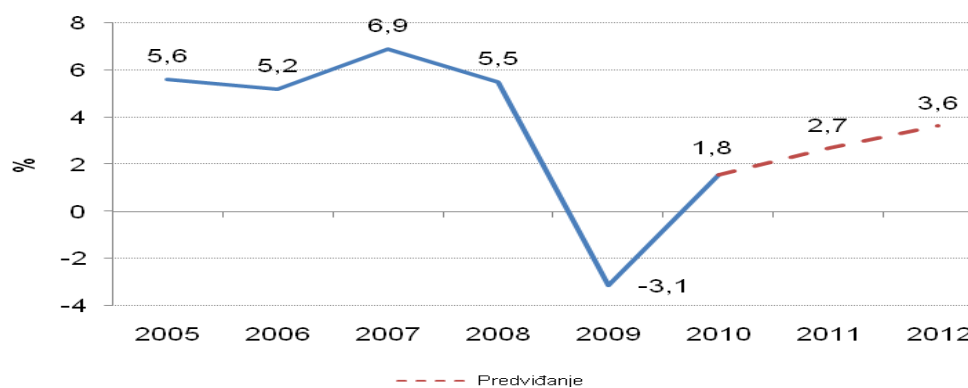
Nakon pada BDP-a od 3,1% tokom 2009. godine, u svim kvartalima 2010. godine zabeležene su pozitivne stope rasta BDP-a u poređenju sa istim kvartalima prethodne godine. Blagi rast privredne aktivnosti u prvom kvartalu od 0,3% nastavljen je i u naredna tri kvartala i to sa značajno višim stopama rasta u drugom i trećem kvartalu (2,0%, odnosno 2,7%, respektivno). Rast BDP-a u četvrtom kvartalu je procenjen na 1,7%, a za čitavu 2010. godinu na 1,8%. Glavni pokretač rasta tokom 2010. godine bila je inostrana tražnja. Pored toga, deprecijacija nacionalne valute (RSD) takođe je pomogla rastu izvoza.

Sa stanovišta proizvodnog principa, najveću stopu rasta bruto dodate vrednosti u trećem kvartalu 2010. godine zabeležili su sledeći sektori: Saobraćaj, skladištenje i veze (7,4%), Finansijsko posredovanje (8,7%) i Industrija (5,0%). Najveći pad je zabeležen u sektorima Građevinarstva (-9,2%) i Proizvodnje i distribucije električne energije, gasa i vode (-4,4%). Nakon značajnog pada tokom 2009. godine sektor Trgovine na veliko i malo počeo je da beleži rast od drugog kvartala 2010. godine nadalje tako da je prosečna godišnja stopa rasta iznosila 2,0%. Rast u ovom sektoru ukazuje na početak oporavka domaće tražnje.

Na godišnjem nivou 2010. godine je ostvaren rast industrijske proizvodnje od 3,0% u poređenju sa prethodnom godinom dok je sektor Prerađivačke industrije zabeležio je rast od 3,9%. U okviru ovog sektora najveći rast zabeležen je u sektoru Proizvodnje osnovnih metala (21,0%), Proizvodnje električnih mašina i aparata (16.4%), Vađenja ruda i kamena (13,8%) kao i Proizvodnje i distribucije električne energije, gasa i vode (4,3%). Sektor Proizvodnje električnih mašina i aparata zabeležio je i najveći rast izvoza tokom 2010. godine.

Na osnovu zabeleženih pozitivnih kretanja privredne aktivnosti u Srbiji i pod pretpostavkom da će uprkos nedavnom usporavanju inostrane tražnje i tražnje u zemljama koje su najveći trgovinski partneri Srbije (Nemačka i Italija) izvoz i dalje biti osnovni pokretač privrednog rasta u periodu obuhvaćenom predviđanjem i očekuje se da će privreda Srbije beležiti rast od 2,7% tokom 2011. godine i za 3,6% tokom 2012. godine. U periodu obuhvaćenom predviđanjem izvoz će imati sve veću podršku investicija i privatne potrošnje kao pokretača rasta.

Slika 7: Stope rasta BDP-a

Industrijska proizvodnja će nastaviti svoj snažni rast i u narednom periodu. Plan Vlade je da se u 2011. godini izdvoji oko 1,0% BDP-a na ime pomoći u razvoju industrijske proizvodnje.

Prema podacima iz prva tri kvartala 2010. godine, nivo jediničnih troškova rada (u evrima) se stabilizuje na nivou koji je znatno niži od nivoa zabeleženog pre početka krize (zahvaljujući deprecijaciji dinara i snažnom reagovanju tržišta rada na recesiju), što povećava konkurentnost domaće privrede, odnosno može da vodi daljem povećanju izvoza.

Spoljna trgovina

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, ukupna spoljnotrgovinska razmena (izvoz + uvoz) u 2010. godini je iznosila 20.015,3 miliona evra, odnosno za 14,6% više nego prethodne godine. Izvoz roba i usluga izražen u evrima je u 2010. godini porastao je za 24,0% u odnosu na 2009. godinu dok je uvoz porastao za 9,7% u istom periodu. Značajan rast izvoza rezultat je porasta izvoza proizvoda obojene i crne metalurgije kao i poljoprivrednih proizvoda. Na porast izvoza je pre svega uticao porast izvozne tražnje kao i deprecijacija dinara. Trgovinski deficit u posmatranom periodu je iznosio 5.228,5 miliona evra što je smanjenje za 5,7% u odnosu na 2009. godinu.

U 2010. godini najveće učešće u izvozu su imali odseci² gvožđe i čelik (720,3 miliona evra sa rastom od 56,6% u odnosu na prethodnu godinu), obojeni metali (525,4 miliona evra sa rastom od 66,8%), električne mašine i aparati (446,5 miliona evra sa rastom od 53,1%), žitarice i proizvodi od njih (435,0 miliona evra sa rastom od 27,6%) i povrće i voće (398,0 miliona evra sa rastom od 23,4%). Izvoz pet nabrojanih odseka čini 34,2% od ukupnog izvoza. Glavni spoljnotrgovinski izvozni partneri su bili Italija, Bosna i Hercegovina i Nemačka.

Najvažniji uvozni odseci³ su bili nafta i naftni derivati (1.137,2 miliona evra sa rastom od 28,5% u odnosu na prethodnu godinu), prirodni gas (707,1 miliona evra sa rastom od 26,8%), obojeni metali (504,3 miliona evra sa rastom od 75,7%), električne mašine i aparati (483,6 miliona evra sa rastom od 14,1%) i gvožđe i čelik (443,5 miliona evra sa rastom od 24,4%). Njihovo učešće u ukupnom uvozu je iznosilo 25,9% ukupnog uvoza u 2010. godini. Glavni spoljnotrgovinski uvozni partneri su bili Ruska Federacija, Nemačka i Italija.

Strane direktne investicije (SDI)

Prema podacima Ministarstva finansija, neto strane direktne investicije u 2010. godini su bile 762 miliona evra, što je za 45,6% manje u odnosu na 2009. godinu (1,4 milijarde evra). Obzirom na zavisnost srpske privrede od SDI, Vlada je planirala da sprovede niz mera u cilju poboljšanja poslovne klime i privlačenja stranih investitora. Neke od aktivnosti su:

---

² Odseci prema Standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji.

završetak projekta “giljotina propisa”, usvajanje nove zakonske regulative u oblasti privrede, ostvarivanje imovinskih prava koje podrazumeva rešavanje vlasništva nad zemljom i restitucije imovine koja je oduzeta od građana i institucija posle II svetskog rata i mere borbe protiv korupcije. Imajući u vidu nabrojane mere, očekuje se da će u periodu od 2011. do 2013. godine, priliv SDI u proseku godišnje iznositi oko 1,6 milijardi evra.

Fiskalna politika

Budžetski deficit Republike Srbije u 2010. godini iznosio je 107,7 milijardi RSD. To znači da je odnos deficita i BDP-a iznosio oko 3,5%. Prihodi su iznosili 662,0 milijardi, a rashodi 769,7 milijardi RSD. Prihodi budžeta u 2010. godini su zabeležili nominalan rast od 6,0% i realan pad od 0,4% u odnosu na 2009. godinu. Rast prihoda se pripisuje povećanju poreskih prihoda i to pre svega rastu prihoda od poreza na dodatu vrednost (PDV) od 22,4 milijarde RSD (nominalno povećanje od 7,55%) i rastu prihoda od akciza od 15,8 milijarde RSD (nominalno povećanje od 13,16%).

Rashodi budžeta su 2010. godine zabeležili rast od 56,49 milijardi RSD, odnosno za 7,92% nominalno i 1,33% realno. Najveće dve stavke rashoda, odnosno rashodi za zaposlene i transferi organizacijama obaveznog socijalnog osiguranja su u 2010. godini zabeležili blagi nominalni rast od 2,9% i 1,5% respektivno. Realno su oni zabeležili pad od -3,35% i 4,7% respektivno. Razlog ovakvih kretanja se objašnjava merama zamrzavanja penzija i zarada u javnom sektoru na nivou iz decembra 2008. godine kao način za suzbijanje negativnih posledica svetske ekonomske kriza. Došlo je do rasta izdataka za socijalnu zaštitu iz budžeta, i to za 18,5% nominalno i 11,3% realno. Ovaj rast se uglavnom pripisuje isplati jednokratne pomoći od 5.000,00 RSD zaposlenima u javnom sektoru koji primaju zaradu ispod 50.000,00 i penzionerima čija je penzija ispod 30.000,00 RSD

Odredbama Zakona o budžetskom sistemu, u oktobru 2010. godine, uvedena su opšta i posebna fiskalna pravila za državni sektor čiji je cilj da se obezbedi dugoročna održivost fiskalne politike. Opštim fiskalnim pravilima određeno je da se ciljani fiskalni deficit smanji sa 4,75% BDP-a u 2010. godini na 1,0% BDP-a u 2015. godini. Takođe, određeno je da javni dug ne sme preći 45,0% BDP-a i da fiskalni deficit lokalnog nivoa vlasti može nastati samo kao rezultat potrebe za finansiranjem javnih investicija. Istovremeno, on ne sme preći 10% njenih prihoda u posmatranoj godini. Posebnim fiskalnim pravilima uređuje se kretanje plata i penzija kao i način indeksiranja penzija i zarada u javnom sektoru. Cilj je da se izdaci

za penzije smanje na 10,0% BDP-a, a izdaci za zarade u javnom sektoru na 8,0% BDP-a. Zakonom o budžetskom sistemu osniva se i Fiskalni savet kao nezavisno nadzorno telo koje će davati mišljenje da li je fiskalna politika usklađena sa principima i pravilima fiskalne odgovornosti.

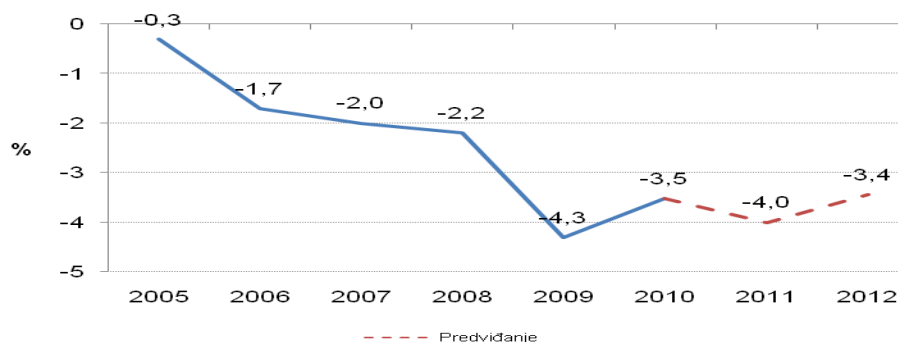
Prema podacima Ministarstva finansija, javni dug Republike Srbije na kraju 2010. godine je iznosio 12,2 milijarde evra. To predstavlja rast javnog duga od 23,6% u odnosu na kraj 2009. godine. Učešće javnog duga u BDP-u je na kraju 2010. godine iznosilo 41,5% što je za 8,6 procentnih poena više u odnosu na kraj 2009. godine. Rast javnog duga delom se objašnjava uključivanjem u zvanične podatke iznosa kredita dobijenog od MMF-a krajem 2009. godine i delom činjenicom da su kao javni dug iskazane i obaveze prema pojedinim državama i finansijskim institucijama koje su ranije imale status neregulisanih obaveza. Od ukupnog javnog duga, najveći deo u iznosu od 10,46 milijardi evra (85,9%) odnosi se na direktne obaveze, a 1,71 milijarda evra (14,1%) na indirektne obaveze države. Najveći doprinos je imalo direktno zaduživanje države u inostranstvu (63,9%).

Prepoznati fiskalni rizici za naredni period odnose se pre svega na nivo bruto domaćeg proizvoda. Prema analizama Ministarstva finansija, smanjenje rasta BDP-a za 1 procentni poen u 2011. godini dovelo bi do manjeg rasta u prihodima za 0,35 procentnih poena, odnosno za oko 18 milijardi RSD. Naredni rizik je kretanje deviznog kursa. Ono će uticati i na prihode i na rashode, zbog servisiranja obaveza po osnovu javnog duga i učešća javnog duga u BDP-u. Sledeći rizik predstavlja i mogućnost aktiviranja garancija na osnovu otplate kredita javnih preduzeća i preuzimanje negarantovanih dugova i kašnjenja javnih preduzeća – ukupan iznos garantovanih obaveza je 1,4 milijarde evra. I na kraju, kretanje kamatnih stopa na domaćem i međunarodnom tržištu koje direktno utiče na iznos otplate kamate u servisiranju obaveza po osnovu javnog duga. Takođe, zbog veze između referentne kamatne stope Narodne banke Srbije i prosečnog ponderisanog prinosa na stok državnih zapisa, najavljene restriktivne mere monetarnih vlasti i moguća deprecijacija deviznog kursa mogu značajno povećati iznose za otplatu kamate na državne zapise.

Treba imati u vidu i način korišćenja sredstava od privatizacije velikih javnih preduzeća (Telekom Srbija). Moguća su dva načina korišćenja ovih sredstava - za otplatu dela postojećeg duga sa visokim kamatama i finansiranje velikih infrastrukturnih projekata, ili za finansiranje povećane tekuće potrošnje (npr. zarada u javnom sektoru) u predizbornoj i izbornoj kampanji.

Imajući u vidu navedene rizike, očekuje se blagi rast deficita budžeta u 2011. godini. Nakon toga treba očekivati konstantan pad u skladu sa Zakonom o budžetskom sistemu i uvedenim fiskalnim pravilima.

Slika 8: Budžetski deficit (u % BDP-a)

Zaposlenost i zarade

Iako je privreda Republike Srbije zabeležila oporavak u 2010. godini, to se nije odrazilo na poboljšanje stanja na tržištu rada. Iako usporeno, indikatori zaposlenosti nastavljaju sa negativnim trendovima. Prema podacima iz najnovije Ankete o radnoj snazi (ukupna zaposlenost = formalna + neformalna) iz oktobra 2010. godine, broj zaposlenog stanovništva radnog uzrasta (15-64 godina starosti) se u periodu od oktobra 2009. godine do oktobra 2010. godine smanjio za oko 181.000, odnosno 7,4%, dok je broj nezaposlenih u istom periodu povećan za oko 49.000 lica, odnosno 9,5%. Razlog velike razlike između broja lica koja su ostala bez zaposlenja i povećanja broja nezaposlenih je odlazak u neaktivnost. Pored gubitka motivacije za traženje zaposlenja, ona takođe uzrokuje i povećanje rizika od siromaštva.

Sledeći uobičajenu šemu, tržište rada kasni u odnosu na kretanja BDP-a. Međutim, u periodu krize, pad zaposlenosti u odnosu na pad BDP-a bio je mnogo izraženiji - kada je privredna aktivnost ukupno (kumulativan pad) opala za 4,7%, zaposlenost je opala za 12,5%³. Ovako naglašen pad zaposlenosti se, pored delovanja krize, delom pripisuje i ubrzanom procesu restrukturiranja i privatizacije preduzeća. Takođe, ovako snažno prilagođavanje tržišta rada ukazuje i na probleme, koji su delom nasleđeni iz prethodnog

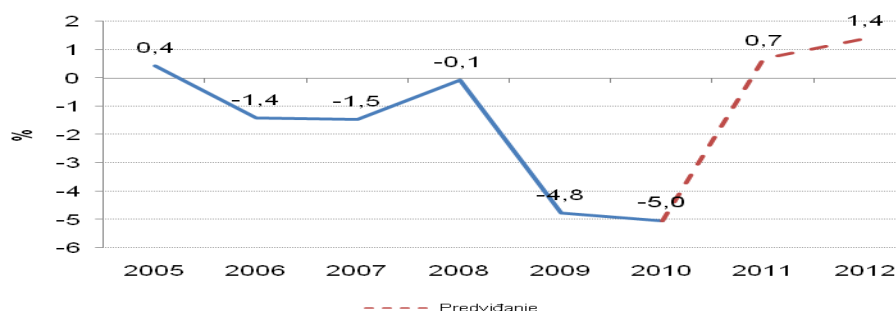
³ Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji, broj 21, april-jun 2010. godine, Fond za razvoj ekonomske nauke – FREN, Beograd

perioda, a delom se pripisuju nedovoljno razvijenom privatnom sektoru u Srbiji. Jedna od važnih karakteristika tržišta rada u Srbiji je i dualnost, u smislu ponašanja privatnog i javnog sektora: privatni sektor se smanjenoj privrednoj aktivnosti prilagođavao kroz otpuštanje radnika dok se javni sektor prilagođavao većim delom kroz zamrzavanje zarada.

I podaci o formalnoj zaposlenosti prema RAD Istraživanju Republičkog zavoda za statistiku, potvrđuju kretanja registrovana Anketom o radnoj snazi. U periodu od septembra 2009. godine do septembra 2010. godine, došlo je do smanjenja formalno zaposlenih za oko 93.000 lica, odnosno za oko 5,0% (sa 1.868.000 u septembru 2009. godine na 1.775.000 u septembru 2010. godine). Najveći pad broja zaposlenih od oko 58.000 (12,0%) beleži se kod preduzetnika i lica zaposlenih kod njih, dok je kod pravnih lica došlo do pada broja zaposlenih za oko 35.000 lica (2,5%). Broj formalno zaposlenih je nastavio da se smanjuje do kraja 2010. godine i u decembru je iznosio oko 1.771.000 lica od čega je 1.344.000 zaposleno u preduzećima, institucijama, zadrugama i organizacijama dok je 427.000 preduzetnika i lica zaposlenih kod njih. Najveći pad prosečnog broja zaposlenih u 2010. godini u odnosu na 2009. godinu zabeležen je u sektoru Prerađivačke industrije - oko 27.000 lica (8,5% u okviru sektora), zatim u sektoru Građevinarstvu - za oko 7.000 lica (9,3% u okviru sektora), Trgovine na veliko i malo - oko 6.000 lica (3,2% u okviru sektora), i u sektoru Saobraćaja i Hotela i restorana - oko 2.000 lica po sektoru (2,2% i 7,6% u okviru sektora, respektivno). Rast broja zaposlenih je zabeležen samo u sektoru Poslovanja sa nekretninama - za oko 4.000 lica (4,3% u okviru sektora).

Uzimajući u obzir dosadašnja kretanja na tržištu rada kao i postojeće probleme, odnosno neusaglašenost ponude i tražnje, visoku dugoročnu nezaposlenost, nisku mobilnost radne snage, kao i nedovoljnu razvijenost privatnog sektora - očekuje se blagi rast broja zaposlenih u 2011. godini od oko 0,7% i nešto veći rast od 1,4% u 2012. godini.

Slika 9: Rast zaposlenosti

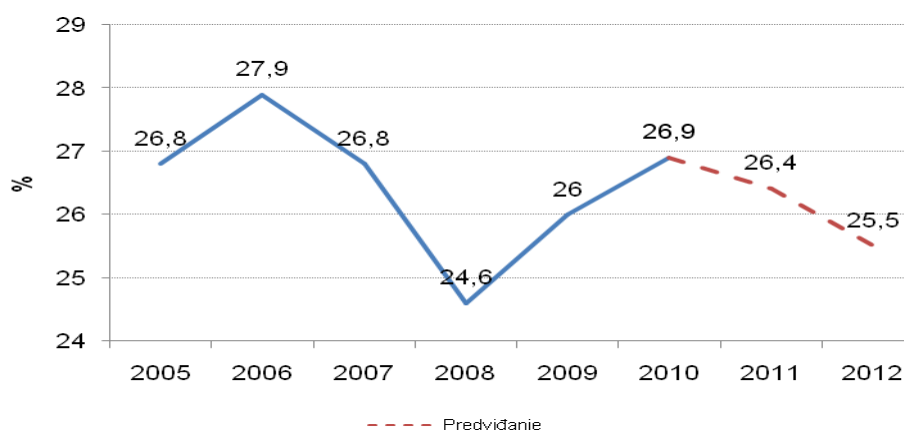

Prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje, prosečan registrovani broj nezaposlenih lica u 2010. godini je bio 744.222. U poređenju sa 2009. godinom, kada je bilo registrovano 746.605 nezaposlenih lica, došlo je do pada broja nezaposlenih lica za 2.383 ili 0,3%. Prosečna administrativna stopa nezaposlenosti u 2010. godini je bila 26,9% što je za 0,9 procentnih poena više u odnosu na prosek 2009. godine.

U skladu sa očekivanim privrednim rastom i očekivanom stabilizacijom na tržištu rada predviđa se da će administrativna stopa nezaposlenosti u narednom periodu opasti na 26,4% tokom 2011. godine. Predviđanja za 2012. godinu podrazumevaju izraženije poboljšanje na 25,5%.

Slika 10: Administrativna stopa nezaposlenosti

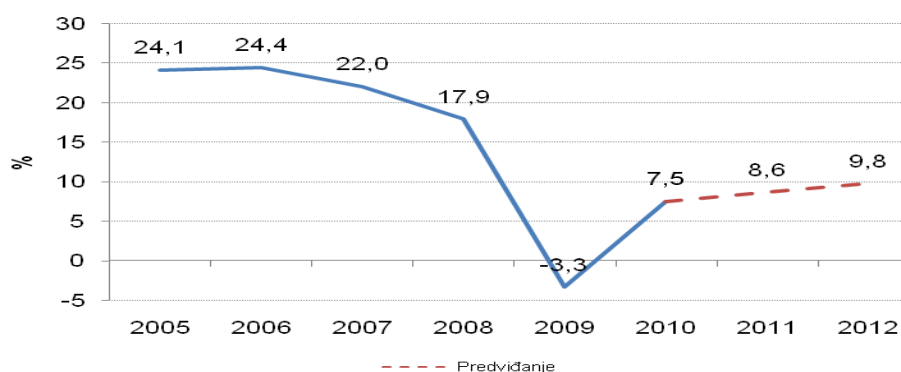

Prosečna mesečna neto zarada je u 2010. godini iznosila 34.159 RSD (332 EUR⁴). To znači da je bila nominalno je veća za 7,6% a realno za 1,2%⁵ nego 2009. godine. Očekuje se da će i nominalne i realne bruto zarade nastaviti da rastu u periodu obuhvaćenom predviđanjem. Nominalno će zarade u 2011. i 2012. godini porasti za 8,6% i 9,8% respektivno, dok će u realnom smislu one stagnirati tokom 2011. godine (0,1%) i porasti za 2,5% u 2012. godini.

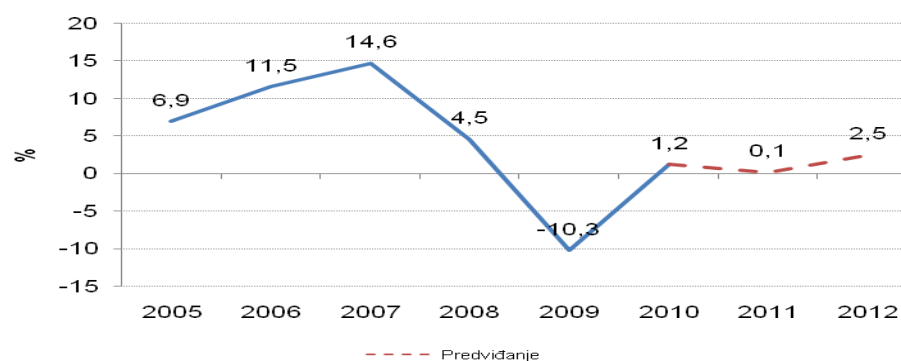
⁴ Vrednost u evrima je izračunata prema srednjem kursu NBS za 2010. godinu koji je iznosio 1EUR=106,6 RSD

⁵ Realna stopa rasta izračunata je pomoću Harmonizovanog indeksa potrošačkih cena (Harmonised Index of Consumer Prices - HICP)

Slika 11: Rast nominalnih zarada

Slika 12: Rast realnih zarada

Najveći rast prosečnih neto zarada u 2010. godini je zabeležen u sektoru Prerađivačke industrije (14,4%) i sektoru Vađenja ruda i kamena (13,8%). Na prvom mestu po visini zarada u 2010. godini je sektor Finansijskog posredovanja sa 73.382 RSD (688 EUR), zatim sektor Vađenja ruda i kamena sa 49.652 RSD (466 EUR) i sektor Proizvodnje električne energije, gasa i vode sa 46.352 RSD (435 EUR³). Najniže zarade su zabeležene u sektoru Hotela i restorana sa 18.910 RSD (177 EUR).

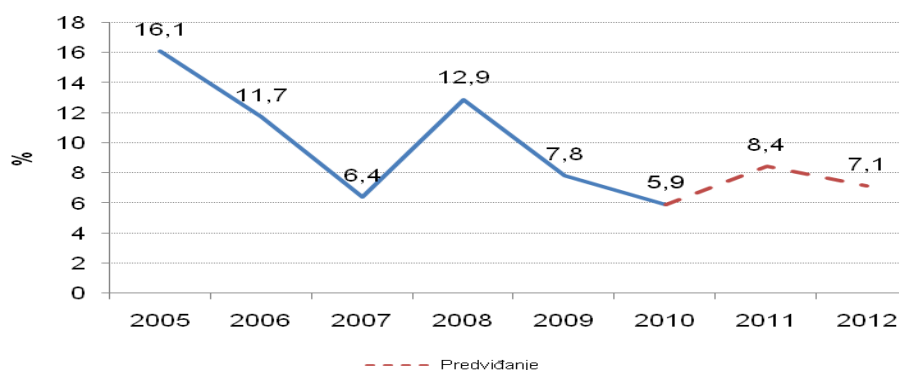
Inflacija

Prilično slaba domaća i inostrana tražnja u drugoj polovini 2009. godine doveli su do netradicionalnih kretanja inflatornih pritisaka, te je prosečna godišnja stopa inflacije dostigla 7,8% tokom 2009. godine, što je pad sa 12,9% iz 2008. godine i blizu srednje vrednosti ciljanog raspona od 8 % +/- 2 % za 2009. godinu.

Dosta niskoj stopi inflacije u 2009. godini doprinelo je nekoliko faktora. Prilično veliki rast cena roba široke potrošnje na početku krize nije se prenelo na krajnje potrošače, a regulisane cene električne i toplotne energije kontrolisala je Vlada. Zbog potrebe za smanjivanjem budžetskog deficita – ako ništa drugo zbog Sporazuma sa MMF-om – može se očekivati da će regulisane cene porasti u narednim mesecima. Pored toga, cene u neregulisanom segmentu će teško još dugo odolevati deprecijaciji dinara. Takođe, Srbija je prilično zavisna od uvoza poljoprivrednih proizvoda, čije cene na svetskom tržištu pokazuju trend rasta..

Posledica ovih faktora koji su nepovoljniji u odnosu na prethodnu godinu, tokom čitave 2010. godine je stopa inflacije rasla – sa 4,8% u januaru na 10,3% u decembru. Ovo znači da je inflacija premašila ciljanu stopu NBS za kraj 2010. godine (6.0 % +/-2 %). Zbog nižih vrednosti sa početka godine prosečna godišnja stopa inflacije za 2010. godinu iznosila je 5,9%⁶. Prema podacima NBS, najvažniji faktor koji je doprineo rastu inflatornih pritisaka tokom poslednjih meseci 2010. godine bila je loša poljoprivredna sezona zajedno sa mnogo manjim transmisivnim efektom deprecijacije i određenim oporavkom ukupne tražnje. Hrana i bezalkoholna pića (10,7% povećanje u 2010. godinu u odnosu na 2009. godinu) su iznosili 37,8% vrednosti potrošačke korpe. Cene usluga prevoza (11,0% vrednosti potrošačke korpe) povećale su se za 9,5%, nameštaja i opreme za domaćinstvo, kao i redovno održavanje (4,9% vrednosti potrošačke korpe) povećale su se za 9,4%, cene zdravstvene zaštite (4,25% vrednosti potrošačke korpe) povećale su se za 8,5%, a cene rekreacije i kulture (5,2% vrednosti potrošačke korpe) su se povećale za 7,6%.

Slika 13: Stopa inflacije

Imajući u vidu stalni pritisak deprecijacije dinara kao i stalni rast međunarodnih cena nafte i poljoprivrednih sirovina biće teško ostvariti ciljanu inflaciju od 4.5 % +/-1.5 % za 2011.

⁶ Prosečna godišnja stopa inflacije izračunata je kao prosek promene baznih indeksa (baza 2005 = 100).

godinu. U našem predviđanju, očekuje se da će inflacija dostići 8,4%⁷ tokom 2011. godine. U 2012. godini inflatorni pritisci bi mogli da oslabe, a Indeks potrošačkih cena bi mogao da poraste za 7,1%⁷.

Bankarski sektor

Rast bankarskih plasmana zasnovan na domaćim izvorima trajao je tokom čitave 2010. godine. Štednja u stranoj valuti zabeležila je značajan rast od dodatnih 1,1 milijarde evra dok su se krediti u stranoj valuti povećali za dodatnih 0,4 milijarde evra.

Rast kredita privatnom sektoru bio je naročito naglašen tokom jeseni. Očekuje se da će se 2011. godine klijenti banaka uglavnom finansirati pod tržišnim uslovima dok će subvencionisanje troškova kredita postati manje važno. Tokom 2011. godine program subvencionisanih kredita će se nastaviti u manjem obimu u skladu sa oporavkom domaće tražnje.

U novembru 2010. godine udeo indeksiranih i kredita u stranoj valuti u ukupnoj vrednosti kredita iznosio je 70%; to znači da je 2010. godine udeo indeksiranih i kredita u stranoj valuti u ukupnoj vrednosti kredita smanjen za više od pet procentnih poena. U nameri da smanji rizik povezan sa kreditima u stranoj valuti (povećanje vrednosti kredita u dinarima kada dođe do deprecijacije domaće valute), NBS teži da ostvari veći udeo dinarskih kredita u ukupnoj vrednosti kredita.

U novembru 2010. godine bruto problematični krediti su iznosili 17,4% (neto 10,4%) ukupnih kredita. Tokom 2010. godine stopa rasta udela problematičnih kredita bila je mnogo sporija nego 2009. godine: 1,7 procentnih poena u prvih 11 meseci 2010. godine u odnosu na 6,2 procentna poena u istom periodu 2009. godine.

Očekuje se da će tekuće finansijsko restrukturiranje preduzeća doprineti poboljšanju stope naplate duga, a time i smanjiti probleme likvidnosti privrede.

Devizni kurs

Ograničeni priliv SDI zajedno sa povećanjem međunarodne konkurencije u privlačenju stranih investicija primorali su preduzeća u Srbiji da povećaju svoju međunarodnu cenovnu konkurentnost, između ostalog, koristeći oslabljeni dinar. Međutim, imajući u vidu visok

nivo evroizacije privrede, spekulisanje slabim dinarom je opasna strategija u privredi opterećenoj strukturnim problemima kao što su preovlađujući monopoli i veliko učešće države u privredi.

Pored toga, NBS je iscrpela likvidnost dinara čestim i velikim intervencijama na deviznom tržištu, što je na kraju dovelo do toga da je repo stok dostigao svoj minimalni nivo od 354 miliona evra u novembru 2010. godine (blago se oporavljaajući na 443 miliona evra u decembru).

Poboljšanje međunarodne konkurentnosti deprecijacijom valute se takođe ne čini neophodnim pošto će podsticaji Vlade za SDI imati pozitivne posledice, kao što se može videti iz najave nekoliko stranih kompanija da će investirati u Srbiju (npr. Fiat, Gorenje, Benneton, Grammer, Swarovski, CM Manzoni). Rezultat toga je da se očekuje da će priliv SDI u Srbiju tokom 2011. godine pokazati uzlazni trend i iznosiće 1,76 milijarde evra, uključujući privatizaciju Telekoma.

Uzevši zajedno sve faktore koji utiču na devizni kurs, može se očekivati nešto snažniji dinar tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem. Međutim, imajući u vidu nesigurnosti povezane sa projekcijama deviznog kursa, u ovom predviđanju mi smo se pridržavali konvencije koju primenjuje još nekoliko organizacija kao što su Evropska centralna banka (ECB) ili Evropska komisija u njihovim predviđanjima, i pretpostavili smo da devizni kurs koji preovlađuje u vreme izrade predviđanja ostaje konstantan tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem. To podrazumeva devizni kurs od 105,3 RSD/EUR kako u 2011. tako i u 2012. godini.

Tabela 2: Rezime predviđanja za Srbiju

	2010 ¹⁾	2011	2012
BDP po glavi stanovnika, tekuće cene [dinar]	416.495	457.653	503.161
Realna stopa rasta BDP-a [%]	1,8	2,7	3,6
Bruto mesečna zarada po zaposlenom [dinar]	47.450	51.552	56.582
Bruto mesečna zarada, stopa rasta [%]	7,5	8,6	9,8
Realna bruto zarada, stopa rasta [%]	1,2	0,1	2,5
Produktivnost rada, stopa rasta [%]	6,6	2,0	2,2
Zaposlenost, stopa rasta [%]	-5,0	0,7	1,4
Stopa registrovane nezaposlenosti [%] 2)	26,9	26,4	25,5
Stopa inflacije, potrošačke cene [%]	6,2	8,4	7,1
Budžetski bilans [% of GDP]	-3,5	-4,0	-3,4

¹⁾ 2010. godina delimično procenjena.

²⁾ Nezaposlena lica kao procenat nezaposlenih lica plus ukupna zaposlenost (formalno zaposleni iz Istraživanja RAD plus zaposleni poljoprivrednici iz RZZO-a).

Izvor: Republički zavod za statistiku Srbije; IHS / CESS.

BIZNIS BAROMETAR

S obzirom na ograničen pristup regionalnim statističkim podacima, donosioci odluka u Vojvodini se prilikom formulisanja politika i odluka oslanjaju na kvalitativne instrumente za procenu kvaliteta poslovne klime. Jedan takav instrument je i Biznis barometar za Vojvodinu (BBV). Ovaj instrument razvijen je u saradnji sa Bečkim institutom za međunarodne ekonomske studije - WIIW i sa Privrednom komorom Vojvodine. Istraživanje pod nazivom „Ispitivanje poslovne klime u AP Vojvodini“ sprovodi se na svaka tri meseca, a pruža mogućnost prikupljanja pouzdanih informacija o tome kako vlasnici firmi procenjuju trenutnu situaciju na tržištu, kao i buduće mogućnosti.

Ovakve informacije su korisne za donošenje strateških odluka, a istovremeno i za predviđanje aktivnosti u okviru sektora ili na makroekonomskom nivou. Pored biznis zajednice, BBV je koristan i za predstavnike javnog sektora za kreiranje proaktivnih politika podrške sektoru privrede koje su u nadležnosti APV. Primera radi, kreatorima politike, kao i potencijalnim stranim investitorima, informacija o tome da izvozno orijentisane kompanije konstantno beleže bolje rezultate od ostalih može biti izuzetno korisna.

Istraživanja su longitudinalnog tipa, na svaka tri meseca upitnik se upućuje na određeni broj adresa preduzeća. Do sada su urađena dva kruga istraživanja.

Rezultati CESS Biznis barometra iz decembra 2010. godine

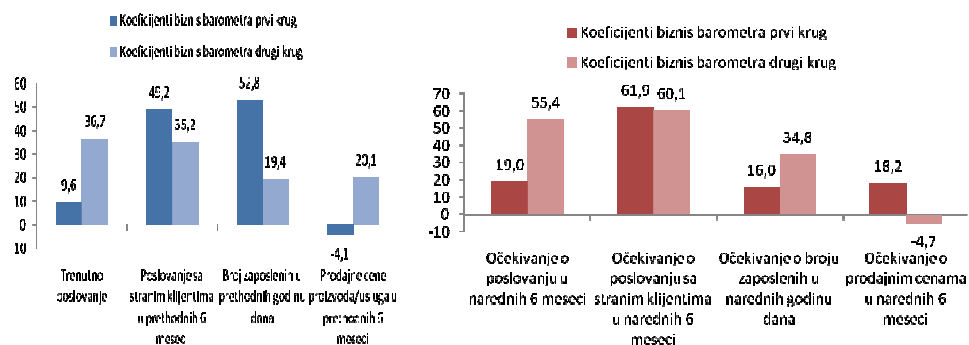
Poslovna klima u Vojvodini: Povoljna u prerađivačkom sektoru i sektoru trgovine, nepovoljnija u građevinskom sektoru i sektoru nekretnina

Prerađivačka industrija

Prilikom odgovaranja na naš upitnik u decembru 2010. godine, privrednici iz sektora prerađivačke industrije ocenili su i tekuću situaciju i očekivanja za narednih šest meseci pozitivno. Koeficijent koji smo dobili na osnovu njihovih odgovora iznosi 36.5 na skali između -100 i +100. U našim izračunavanjima ovog koeficijenta, kompanije sa više radnih mesta imaju veći značaj. U poređenju sa rezultatima prvog kruga iz septembra 2010. godine, ocene preduzetnika i njihova očekivanja su optimističnija. U ovom novom krugu, privrednici su potvrdili da su njihova pozitivna očekivanja iz septembra bila realna. Detalji su prikazani u Grafiku 1. Njegova dva polja se odnose na sadašnju situaciju (levo polje) i očekivanja (desno polje).

U poređenju sa pretežno pozitivnom evaluacijom ispitanika, još pozitivnija su njihova očekivanja koja se odnose na razvoj biznisa u narednih 6 meseci. Oni računaju na višu zaposlenost u period od jedne godine. Interesantno je da se njihova pozitivna očekivanja izgleda baziraju na nadi da će se povećati njihov obim prodaje, a što se tiče očekivanja za narednih šest meseci, blago preovladava očekivanje da će doći do pada prodajnih cena. Među ispitanicima, privrednici koji sarađuju sa stranim klijentima su posebno optimistični – u sektoru prerađivačke industrije, ovaj optimizam je podstaknut očekivanjima koja su u vezi sa eksternim tržištima.

Grafik 1. Prerađivački sektor: Prikaz koeficijenata biznis barometra u poređenju sa koeficijentima u Septembru 2010.

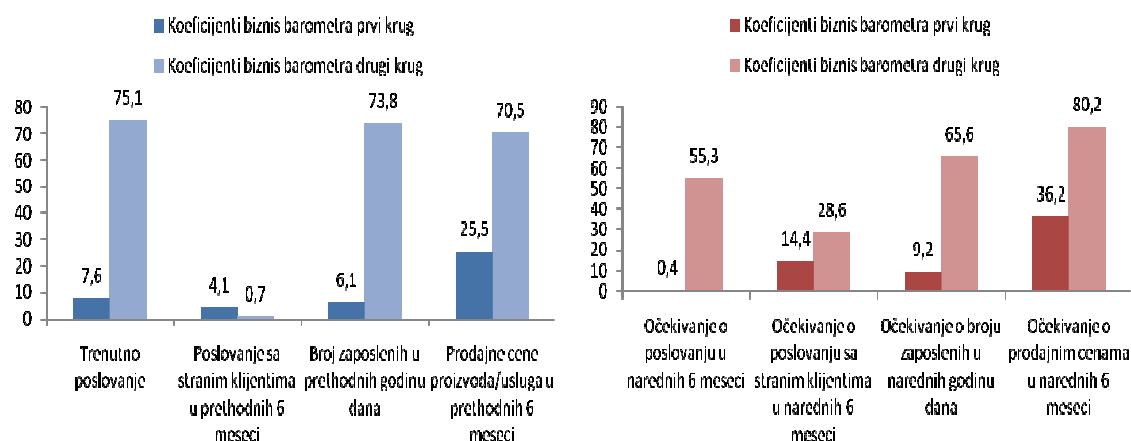
Grafik sa leve strane pokazuje kako ispitanici ocenjuju tekuću situaciju, dok grafikon sa desne strane pokazuje njihova očekivanja. Možemo uočiti do kog stepena očekivanja sa vremenskim horizontom od pola godine, ili cele godine imaju tendenciju da se ostvare u roku od tri meseca. Trenutna situacija, kako je ocenjena u decembru 2010. godine (koeficijent 36,7) bila je značajno iznad očekivanja iz prethodna tri meseca (koeficijent 19), dok je procena trenutne situacije od strane izvoznika (35,2), pala manje od prethodnih očekivanja (61,9). Razvoj zaposlenosti bio je u liniji sa očekivanjima (19,4 u poređenju sa 16,0) i isto je za prodajne cene (20,1 vs. 18,2), ali je uticaj sezone nepoznat u oba slučaja.

Sektor trgovine na veliko i malo

Odgovori iz sektora trgovine su bili veoma optimistični u decembru 2010. godine (Grafik 2). Ovo je posebno izraženo u odnosu na tekuće poslovne aktivnosti (75,1), i nešto manje za očekivane (55,3). Zadovoljstvo razvojem prodajnih cena je visoko, i postoji nada da će tako biti i u budućnosti.

Grafik 2. Sektor trgovine na veliko i malo: Prikaz koeficijenata biznis barometra u poređenju sa koeficijentima u Septembru 2010.

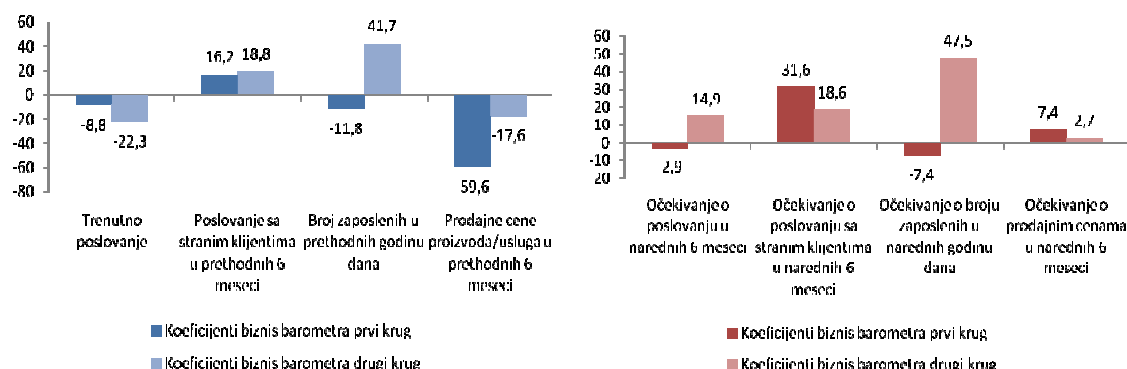

Tako jak optimizam još uvek nije bio vidljiv u septembru. Očekivanja koja se odnose na povećanje zaposlenosti su se poboljšala. Odgovori koje smo dobili od firmi koje posluju sa stranim klijentima postali su takođe optimističniji u decembru 2010. godine, ali većina ispitanih kompanija koncentriše svoje poslovne aktivnosti na domaća tržišta. Prodajne cene su se razvijale bolje nego što je očekivano (36,2 očekivanja iz septembra vs. 70,5 procene proteklog razvoja iz decembra), uzrokujući pritisak na povećanje očekivanja za narednih šest meseci (80,2).

Sektor nekretnina

Kao odgovor na situaciju u sektoru nekretnina, uključujući iznajmljivanje, pesimizam se pojavljuje kako u septembru, tako i u decembru 2010. godine. Vrednost barometra je u septembru iznosila -8,8, ali je u decembru iznosila -22,3. Očekivanja za narednih šest meseci su se pokrenula od negativnih (-2,9) ka blago pozitivnim (14,9). Što se tiče prodajnih cena, procena tekuće situacije je manje negativna (-17,6 u poređenju sa 59,6 u septembru), ali se septembarska nada da će doći do pozitivnog razvoja još uvek nije ostvarila, što je spustilo očekivanja na skoro nula (2,7). Očekivanja u pogledu promena zaposlenosti – sa jednogodišnjim vremenskim horizontom – su iznenađujuće pozitivna (47,5).

Grafik 3. Sektor nekretnina: Prikaz koeficijenata biznis barometra u poređenju sa koeficijentima u Septembru 2010.

Očekivanja u vezi sa poslovanjem sa stranim klijentima su bila relativno visoka u septembru (31,6), ali su se samo delimično ostvarila u decembru (18,8) što je, čini se, dovelo do umerenijih očekivanja za narednih nekoliko meseci (18,6 u poređenju sa 36,6 u septembru).

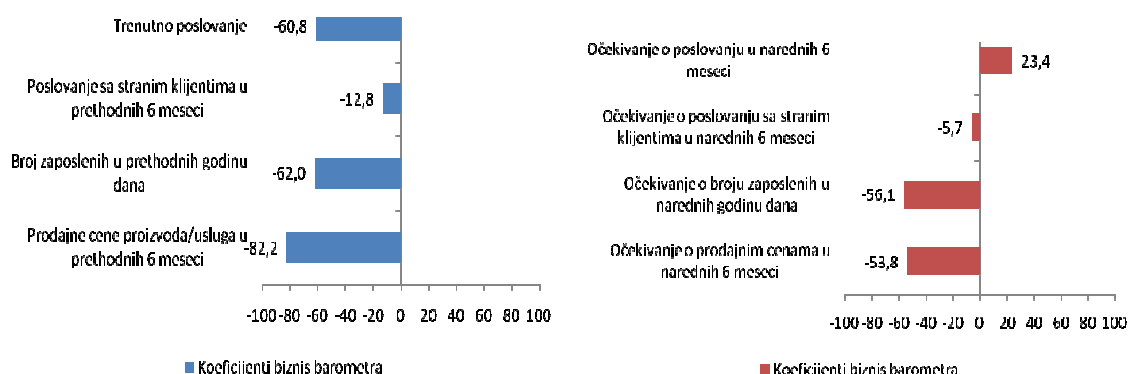
Ovi rezultati ukazuju na jak pad cena nekretnina, koji se nije u potpunosti zaustavio do decembra 2010. godine. Ovo se može protumačiti kao znak da je pukao mehur nekretnina, što za firme ima ozbiljne posledice u smislu prilagođavanja vrednosti imovine.

Građevinski sektor

Odgovori koje smo dobili iz građevinskog sektora (Grafik 4⁷) pokazuju veoma negativnu procenu tekuće situacije (-60,8) u tandemu sa malo pozitivnijim očekivanjima (23,4). Nezadovoljstvo je posebno visoko u vezi sa razvojem prodajnih cena iz prethodna tri meseca (-82,2), dok poslovanje sa stranim klijentima nije u potpunosti ostvareno.

⁷ U septembarskom krugu biznis barometra, broj odgovora iz građevinskog sektora je bio nizak, tako da smo se uzdržali od poređenja između rezultata iz septembra i decembra

Grafik 4. Rezultati iz građevinskog sektora za decembar 2010. godine

Broj zaposlenih je opao u skladu sa navedenim negativnim uticajima. Uprkos očekivanjima da će doći do poboljšanja na opšem nivou, očekivanja koja se odnose na prodajne cene su ostala jako negativna, i ispitanici očekuju nižu zaposlenost u period od jedne godine.

Pesimizam u građevinskom sektoru odražava se na opadajuću sklonost ka investiranju nakon izbijanja globalne krize. Investiranje je ostalo na niskom nivou u privatnom sektoru, kako zbog korišćenja postojećih kapaciteta, tako i zbog ograničenog pristupa zajmovima. U isto vreme, vladin sektor mora da ekonomiše zbog fiskalnog prihoda. Strani investitori mogu da promene biznis klimu kako u građevinskom tako i u sektoru nekretnina, ali su oni postali oprezniji jer imaju mogućnost odabira između više lokacija.

Iz sektora poljoprivrede (u širem smislu), primili smo samo nekolicinu odgovora. Vrednosti koje su dobijene njihovom obradom iz biznis barometra izražavaju skoro neutralan stav prema tekućoj situaciji, ali i dominantnost negativnih očekivanja za narednih šest meseci. Odgovori takođe pokazuju preovladavanje pada zaposlenosti u protekloj godini i očekivanja da će u roku od jedne godine takođe doći do jakog pada. Udeo ovog sektora u BDP Vojvodine je visok (22,4% u 2004. godini). Za pouzdaniju analizu ovog sektora, potrebna je bolja pokrivenost odgovorima.

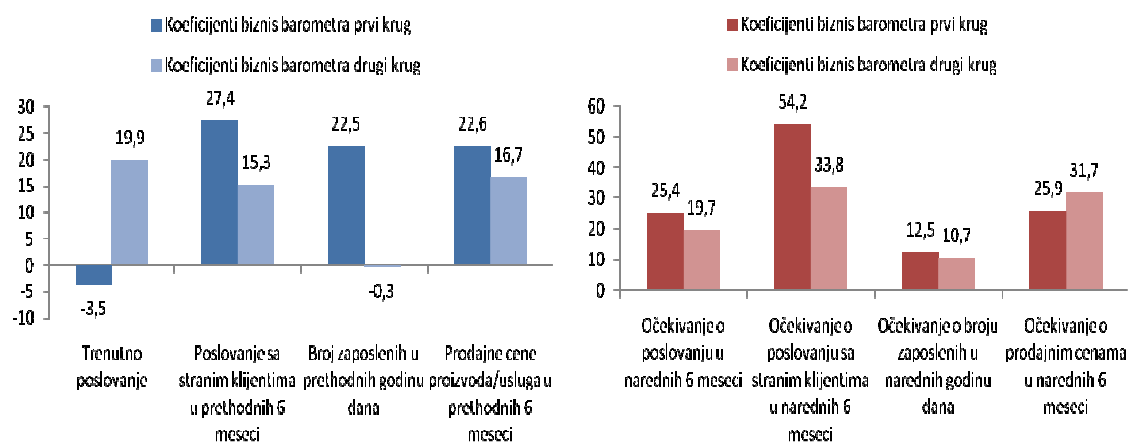
Agregatna slika sva četiri sektora

Između različitih privrednih sektora, odgovori ispitanika se značajno razlikuju. Pozitivan doživljaj iz prerađivačkog sektora i sektora trgovine razlikuje se od negativnog stava koji su

pokazali ispitanici iz građevinskog sektora i sektora nekretnina. Da bismo izgradili agregatne vrednosti za sva četiri sektora (Grafik 5), dajemo svakom sektoru vrednosti koje zavise od njihovog učešća u stvaranju BDP-a.

Kao što agregatne vrednosti barometra sugerišu, ispitanici su ocenili tekuću situaciju kao blago pozitivnu (19,9), a situacija je ista i u pogledu njihovih očekivanja za narednih šest meseci (19,7). Ova procena je podržana od strane firmi koje posluju sa stranim klijentima i prodajnim cenama, koje su pozitivno procenjene u odnosu na tekuću situaciju i razvoj u narednih šest meseci. Očekivanja u vezi sa promenama zaposlenosti do decembra 2011. godine su blago pozitivna.

Grafik 5. Agregirani rezultati iz decembra, poređeni sa rezultatima iz septembra 2010. godine

Procena trenutne situacije iz decembra (19,9), različita je od pretežno negativnog raspoloženja iz septembra (-3,5). U vezi sa tim, došlo je do poboljšanja, pri čemu je procena ostala tri aspekta (aktivnosti sa stranim klijentima, razvoj prodajnih cena i zaposlenost) postala manje pozitivna. Očekivanja su, takođe, postala opreznija, sa izuzetkom u pogledu prodajnih cena. Zbog niske stope odgovora u nekim sektorima koji su uključeni u ovo agregiranje vrednosti barometra, pouzdanost ovih brojki je ograničena.

METODOLOŠKE NAPOMENE

A. Metod izračunavanja poslovnih vrednosti

Vlasnicima firmi se elektronskim putem šalje kratak upitnik kroz koji se, putem pitanja, ispituje njihovo mišljenje o trenutnom poslovanju njihovih firmi, kao i o kretanjima u oblasti trgovine sa stranim klijentima, zapošljavanju i prodajnim cenama njihovih proizvoda i usluga. Vlasnicima su postavljena i pitanja o njihovim očekivanjima o kretanju u ovim oblastima tokom narednih šest meseci, odnosno godinu dana.

Upitnik na postavljena pitanja nudi uvek tri odgovora: da je stanje dobro, ostalo nepromenjeno ili loše, odnosno da se očekuje rast, neće biti promena, odnosno očekuje se pad. Ti odgovori se u biznis barometru evidentiraju kao -1 ako su oni negativni, 0 ako su neutralni, odnosno 1 ako su pozitivni.

Dobijeni odgovori služe isključivo u statističkoj obradi i na osnovu njih se analizira poslovna klima Vojvodine u celini kao i poslovna klima u pojedinačnim sektorima delatnosti. Tom prilikom formirani su koeficijenti biznis barometra na osnovu kojih dobijamo sliku o stanju kako o privredi Vojvodine u celini, tako i o stanju u pojedinačnim sektorima delatnosti.

Kada se posmatraju pojedinačni sektori delatnosti, odgovorima dajemo važnost na osnovu toga koliko zaposlenih imaju kompanije. Na ovaj način, odgovori velikih kompanija imaju jači uticaj na vrednosti Barometra. Kada se vrednosti Barometra računaju na agregatnom nivou, dajemo težinu svakom sektoru u odnosu na njihovo učešće u BDP-u (za Vojvodinu su dostupni samo podaci za 2004. godinu). Ovo pomaže da se izbegne precenjivanje uticaja sektora sa velikim brojem zaposlenih, a istovremeno malim učešćem u stvaranju dodate vrednosti u privredi.

Vrednosti biznis barometra mogu da fluktuiraju u rangu između – 100 (u slučaju da su svi odgovori negativni), do 100 (u slučaju da su svi odgovori pozitivni). Vrednost nula znači da pozitivni odgovori imaju jednaku važnost kao i negativni.

B. Odgovarajuće stope za decembar 2011. godine

Drugi krug biznis barometra, *Ispitivanje poslovne klime u Vojvodini*, pokrenuli smo u decembru 2010. godine, tako što smo poslali elektronski upitnik menadžerima 1200 kompanija koje posluju na nivou Vojvodine. Do kraja decembra, CESS je dobio 144

popunjena upitnika. Najveći broj popunjenih upitnika je dobijeno od kompanija koje posluju u prerađivačkom sektoru (56). Firme iz ovog sektora od kojih smo dobili odgovore zapošljavale su preko 2500 osoba 2010. godine, što predstavlja oko 2,7% ukupno zaposlenih u prerađivačkom sektoru Vojvodine (Institut za statistiku, podatak iz marta 2010).

Značajan broj popunjenih upitnika je stigao iz sektora nekretnina (21), trgovine na veliko i malo (15) i građevinarstva (10). Ispitanici iz sektora trgovine na veliko i malo zapošljavali su preko 2700 osoba u 2010. godini (oko 6% ukupno zaposlenih u sektoru), dok ispitanici iz sektora nekretnina i građevinskog sektora zapošljavaju preko 500 ljudi.

Prema udelu u BDP-u Vojvodine, podaci su dostupni za 2004. godinu, i oni iznose: za prerađivački sektor 33,2% BDP-a, trgovina na veliko i malo 17,8%, građevina 4,5% i nekretnine (uključujući iznajmljivanje) 2,7%.

Broj odgovora iz drugih sektora je zanemarljiv. Prema tome, interpretacija rezultata koji su dobijeni u drugom krugu biznis barometra je zasnovana na gore pomenuta četiri sektora.

IZVOZNA STRATEGIJA AP VOJVODINE

Krajem 2010. godine Vlada Srbije je predstavila novi model ekonomskog rasta i razvoja Republike Srbije, a samim tim i AP Vojvodine. Novi model je proinvesticiono i izvozno orijentisan i u skladu sa njim, kao osnov za budući održivi rast i razvoj privrede potrebno je definisanje ozbiljne izvozne strategije. Izvozna strategija i mere koje će se sprovesti definišu se na osnovu sagledavanja trenutnog stanja i budućih tokova u spoljnotrgovinskoj razmeni, pri čemu je, između ostalog, potrebno analizirati sledeće indikatore spoljnotrgovinske razmene AP Vojvodine odnosno R. Srbije:

1. **Stanje u međunarodnom okruženju kao i predviđanja za naredni period⁸**, budući da je Srbija mala privreda koja sve više zavisi od kretanja u međunarodnom okruženju.
2. **Analiza spoljnotrgovinskih performansi jedne zemlje**, koja ima značajnu ulogu prilikom ocenjivanja stanja spoljnotrgovinske razmene. Spoljnotrgovinske performanse: uvoz, izvoz, deficit, pokrivenost uvoza izvozom, kao i

---

⁸ Opširnije možete pročitati u „Makroekonomska predviđanja za Srbiju za 2011 i 2012“, „Vojvodina CESS“

spoljnotrgovinska razmena po grupama zemalja, daju jasnu sliku o strukturi i nivou kvaliteta, uvoza, odnosno izvoza.

3. **Stepen otvorenosti privrede**, koji je takođe jedan od faktora za merenje makrokonkurentnosti posmatrane privrede i njene liberalizacije. Ovim pokazateljem se meri uključenost zemlje u međunarodnu podelu rada i izražava kolika je vrednost razmene sa drugim zemljama u odnosu na BDP, odnosno kolika je njena zavisnost od drugih zemalja.
4. **Indeks specijalizacije i indeksa komparativne prednosti (RCA indeks)**, pomoću kojih se uz sve navedene pokazatelje sagledava slika trenutnog stanja spoljnotrgovinske razmene AP Vojvodine. Ovi indeksi ukazuju na potrebne, specifične politike usmerene na jačanje konkurentnosti izvozno orijentisanih sektora.

Međunarodno okruženje Republike Srbije

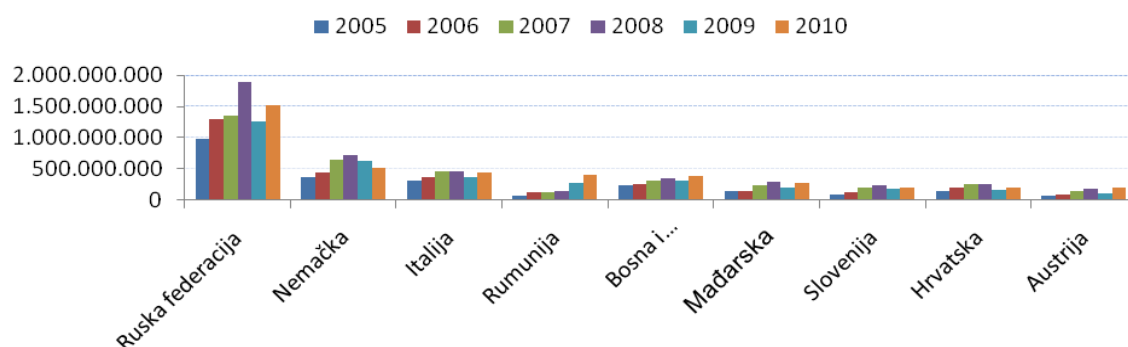
Globalni oporavak brži od očekivanog

Na globalnom nivou, u prvoj polovini 2010. godine industrijska proizvodnja je zabeležila rast od oko 15,0%, dok se globalna trgovina oporavljala po stopi od 18,0%. Svetska trgovina je bila u posebno velikoj ekspanziji u zemljama u razvoju (npr. 30% tokom prve polovine 2010. godine u Aziji). Tokom 2010. godine ekonomski oporavak tekao je brže nego što se očekivalo (prema prognozama Međunarodnog monetarnog fonda MMF) kako na svetskom, tako i na evropskom nivou. Povećanje izvoza u Evropi usledilo je zbog dinamične globalne tražnje tokom 2010. godine koja je dovela do oporavka industrijske proizvodnje, što će dalje uticati na očekivanu ekspanziju privrede. Privredni oporavak međunarodnog okruženja od izuzetnog je značaja za privredni oporavak Srbije koji je zasnovan na novom modelu rasta i povećanju izvoza.

Rusija, Nemačka i Italija, najznačajniji spoljnotrgovinski partneri

Naš najznačajniji spoljnotrgovinski partner, Rusija, doživela je usporavanje privrednog rasta 2010. godine usled razornih suša i šumskih požara koji su se dogodili u leto 2010. godine. Oporavak međunarodne tražnje za sirovinama i visoke cene nafte trebalo bi da pomognu razvoju ruske privrede u narednom periodu.

Grafik 1.1. Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri AP Vojvodine

Rusija nije zemlja u koju Vojvodina najviše izvozi, na toj listi ona je tek peta prema vrednosti izvoza u 2010. godini (259,5 mil. EUR). Ono što Rusiju čini najznačajnijim spoljnotrgovinskim partnerom Vojvodine jeste visok uvoz iz ove zemlje (1.742,4 mil. EUR), koji se najviše zasniva na značajnom uvozu energenata. Uz Rusiju, najznačajniji trgovinski partner Vojvodine je Nemačka, sa kojom je spoljnotrgovinska saradnja uravnoteženija (395,7 mil. EUR uvoza i 297,6 mil. EUR izvoza).

I italijanska privreda, koja je treća po važnosti u spoljnotrgovinskoj razmeni Vojvodine, polako se oporavljala i u 2010. godini je, nakon negativnih stopa rasta tokom 2008. i 2009. godine (-1,3%, odnosno -5,0%), zabeležila rast od 1,0%. Vojvodina je u Italiju u 2010. godini izvezla 303,1 mil EUR, dok je uvezla 295,4 mil.EUR, čime je pokrivenost uvoza izvozom na nivou višem od 100%.

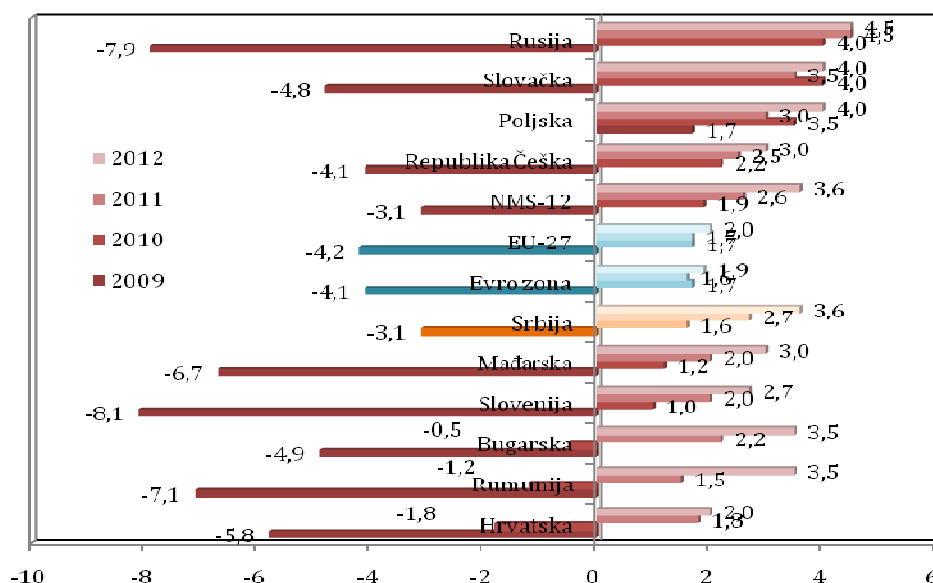
U razmeni sa Rumunijom i Slovenijom ostvaren veći izvoz od uvoza

Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri Vojvodine među 12 novih zemalja članica (NZČ–12) su u 2010. godini bili Rumunija, Mađarska i Slovenija. U razmeni sa Rumunijom i Slovenijom, Vojvodina je više izvozila nego što je iz ovih zemalja uvozila, što znači da je imala pokrivenost uvoza izvozom preko 100%.

Najveću pokrivenost uvoza izvozom (368%) i ujedno najveći izvoz u 2010.godini (401,9 mil. EUR), Vojvodina je ostvarila u trgovini sa Bosnom i Hercegovinom.

Grafik 1.2. Dinamika BDP-a (% promene u odnosu na prethodnu godinu)

Izvozna tražnja kao glavni pokretač rasta u Srbiji

Slično svim najvećim spoljnotrgovinskim partnerima, u Srbiji su nakon pada BDP-a od 3,1% tokom 2009. godine, u svim kvartalima 2010. godine zabeležene pozitivne stope rasta BDP-a u poređenju sa istim kvartalima prethodne godine. Rast BDP-a je procenjen na 1,6% za čitavu 2010. godinu. Glavni pokretač rasta tokom 2010. godine bila je inostrana tražnja, a pored toga je i deprecijacija nacionalne valute (RSD) pomogla rastu vrednosti izvoza.

Na osnovu zabeleženih pozitivnih kretanja privredne aktivnosti u Srbiji i uprkos nedavnom usporavanju inostrane tražnje i tražnje u zemljama koje su najveći trgovinski partneri Srbije (Nemačka i Italija), izvoz će i dalje biti osnovni pokretač privrednog rasta u periodu od dve godine, koji je obuhvaćen predviđanjem. U periodu 2011-2012. godine izvoz će imati sve veću podršku investicija i privatne potrošnje kao pokretača rasta.

EU kandidatura - izvor dodatnih sredstava za regionalni i razvoj ljudskih resursa

Značajnom poboljšanju izvoza može da doprinese činjenica da je Srbija dostavila svoj zahtev za prijem u članstvo EU Savetu EU. Savet je 25. oktobra 2010. godine doneo jednoglasnu odluku da zahtev Srbije za prijem u članstvo EU prosledi Evropskoj komisiji na davanje mišljenja, što se smatra važnim korakom za razgovore o pridruživanju EU. U momentu kada zahtev bude odobren i Srbija postane zemlja kandidat, sredstva koja su bila na raspolaganju u okviru komponente I pretpristupnih fondova (IPA) sada će biti na

raspolaganju za IPA komponente III i IV. To će omogućiti ulaganja u ljudske resurse, kao i u regionalni razvoj, a pre svega u velike infrastrukturne projekte, koji su veoma važni za privredni razvoj Srbije. Vrednost sredstava koja će biti na raspolaganju kroz IPA komponente III i IV je oko 206,4 mil. EUR za period 2012 – 2013. godine.

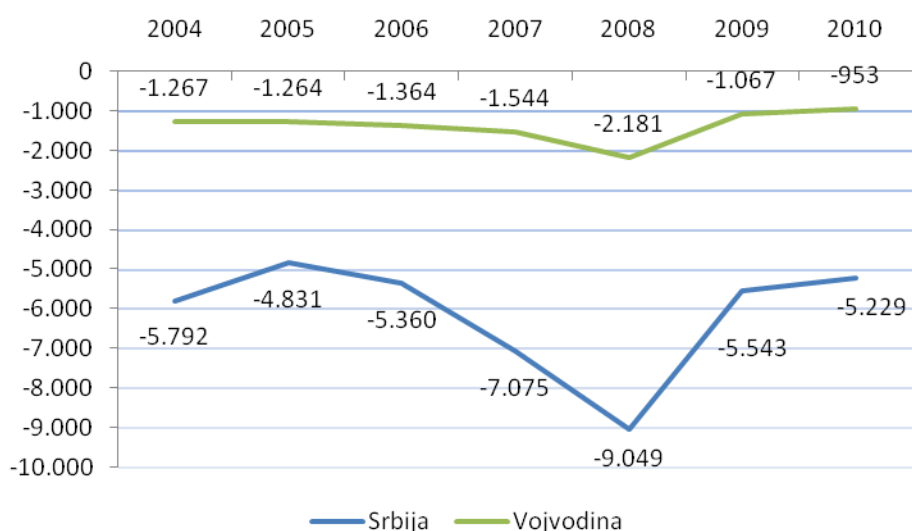
1. Spoljnotrgovinske performanse R. Srbije i AP Vojvodine

Jasna slika strukture i kvaliteta spoljnotrgovinske razmene uočava se kroz spoljnotrgovinske performanse: uvoz, izvoz, deficit, pokrivenost uvoza izvozom, kao i spoljnotrgovinska razmena po grupama zemalja.

Do početka krize zabeležen konstantan rast spoljnotrgovinskog deficita

Od 2004. godine pa sve do početka svetske ekonomske krize, u Srbiji je zabeležen konstantan rast spoljnotrgovinske razmene. Iz godine u godinu je dolazilo do povećanja izvoza ali i povećanja uvoza i to po mnogo višim stopama rasta što je dovelo do konstantnog rasta spoljnotrgovinskog deficita.

Grafik 2.1. Deficit spoljnotrgovinske razmene, u mil EUR

Usled povećanja otvorenosti privrede, makroekonomska kretanja u zemljama Evrope kao i sveta, počela su značajno da utiču i na razvoj privrede Srbije. To se najbolje videlo pojavom svetske ekonomske krize, koja je imala mnogo veće posledice na ekonomiju Srbije od očekivanih. U 2009. godini je došlo do značajnog pada spoljnotrgovinske razmene, izvoza

za 19,8% i uvoza za čak 30,2%. Zabeleženi pad uvoza je posledica pada domaće potrošnje do koga je došlo usled smanjenja raspoloživog dohotka stanovništva i rastuće nesigurnosti gubitka radnih mesta, kao i pada svih privrednih aktivnosti u zemlji.

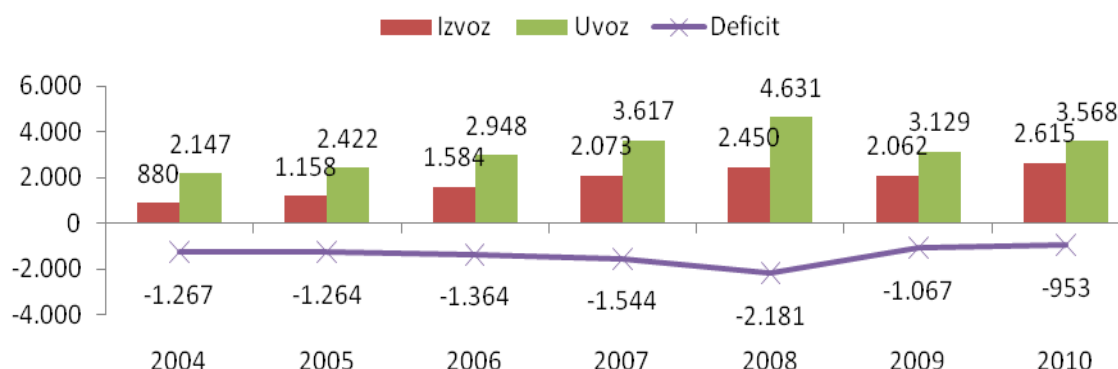
Oporavak privrede praćen značajno većim rastom izvoza od rasta uvoza

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, ukupna spoljnotrgovinska razmena (izvoz + uvoz) Republike Srbije u 2010. godini je iznosila 20.015,3 miliona evra, odnosno za 14,6% više nego prethodne godine. Izvoz roba i usluga izražen u evrima je u 2010. godini porastao za 24,0% u odnosu na 2009. godinu, dok je uvoz porastao za 9,7% u istom periodu. Značajan rast izvoza rezultat je porasta izvoza proizvoda obojene i crne metalurgije kao i poljoprivrednih proizvoda, što je posledica rasta izvozne tražnje kao i deprecijacije dinara. Trgovinski deficit u posmatranom periodu je iznosio 5.228,5 miliona evra, što je smanjenje za 5,7% u odnosu na 2009. godinu. Glavni spoljnotrgovinski izvozni partneri su bili Italija, Bosna i Hercegovina i Nemačka dok su glavni spoljnotrgovinski uvozni partneri bili Ruska Federacija, Nemačka i Italija.

U AP Vojvodini, izvoz u apsolutnom iznosu dostigao svoj pretkrizni nivo

Spoljnotrgovinska razmena AP Vojvodine je u skladu sa kretanjima na nivou Srbije. Nakon zabeleženog rasta izvoza, uvoza i spoljnotrgovinskog deficita do početka krize, u 2010. godini dolazi do poboljšanja svih pokazatelja. Izvoz roba i usluga u periodu 2009 – 2010. godina izražen u evrima je porastao za 26,8% i u apsolutnom iznosu jedostigao svoj pretkrizni nivo iz 2007. godine. U istom periodu, uvoz izražen u evrima je porastao za 14,0% ali je i dalje ispod pretkriznog nivoa. Zabeleženi trgovinski deficit je najniži od 2004. godine. Kao što smo već napomenuli, glavni pokretač rasta u 2010. godini je bio rast inostrane tražnje, odnosno privredni rast zemalja sa kojima Vojvodina ima razvijenu spoljnotrgovinsku razmenu, pre svega Nemačke, Ruske federacije i Italije. U skladu sa navedenim predviđanjima, očekuje se dalji rast izvozne tražnje, odnosno izvoza ali i rast domaće tražnje, a samim tim i uvoza.

Grafik 2.2. Izvoz-Uvoz Vojvodine, u mil. EUR

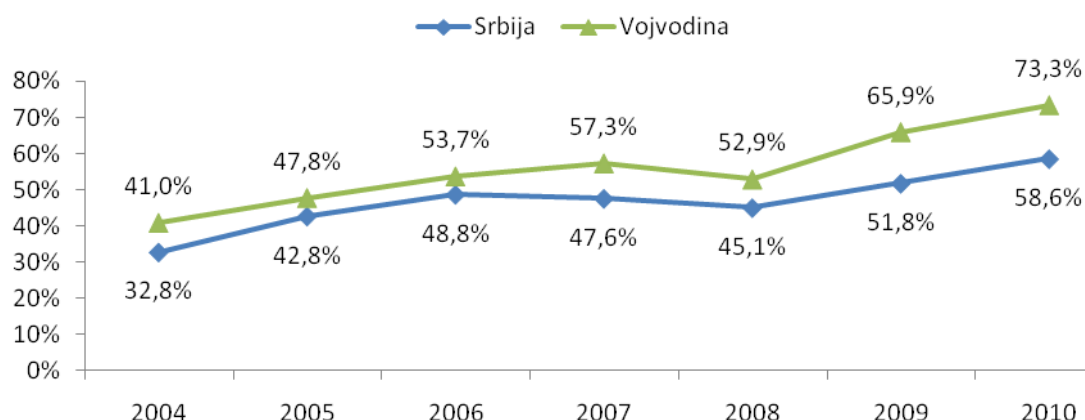

Najavljeni prelazak Srbije na novi model rasta zasnovan, pre svega, na rastu izvoza i izvozno orijentisanih sektora privrede, omogućio bi dalji ubrzan rast izvoza kao i rast uvoza ali po nižim stopama. Ovo bi dovelo do održanja smanjenog spoljnotrgovinskog deficita u kratkom i njegovog daljeg smanjenja u srednjem i dugom roku.

Pokrivenost uvoza izvozom u stalnom porastu

Jedan od bitnih pokazatelja spoljnotrgovinske razmene je pokrivenost uvoza izvozom. U periodu od 2004. godine pa sve do početka svetske ekonomske krize, pokrivenost uvoza izvozom u Vojvodini je rasla. Nakon pada u 2008. godini, ovaj pokazatelj nastavlja da raste i to pre svega kao rezultat manjih uvoznih od izvoznih stopa rasta. Kao što je već napomenuto, svetska ekonomska kriza je značajno uticala na smanjenje domaće potrošnje kroz smanjenje prihoda stanovništva što je direktno uticalo na smanjenje uvoza. Na nacionalnom nivou je situacija nešto drugačija i pokrivenost uvoza izvozom je na značajno nižem nivou nego u Vojvodini. Razlog za ovakva kretanja je pre svega struktura spoljnotrgovinske razmene na nacionalnom i regionalnom nivou. Vodeće tri grupe proizvoda u strukturi uvoza Vojvodine su energenti koji se istovremeno i izvoze. Zatim, najveću stavku izvoza Vojvodine predstavljaju poljoprivredni proizvodi i beleži se značajan suficit dok na nacionalnom nivou najveće izvozne stavke predstavljaju poljoprivredni proizvodi i hrana, a najveće uvozne stavke čine energenti, automobili i farmaceutski proizvodi.

Grafik 2.3. Pokrivenost uvoza izvozom

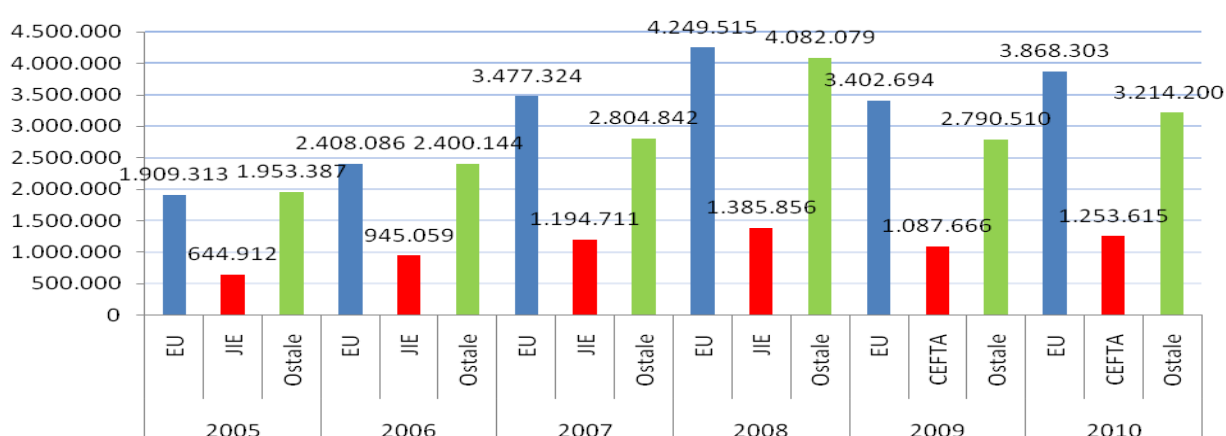

Prema geografskoj strukturi, najveći obim spoljnotrgovinske razmene sa zemljama EU

Značajno je razmotriti i geografsku strukturu izvoza i promene u vremenu, odnosno najznačajnije grupe zemalja sa kojima Vojvodina ima spoljnotrgovinsku razmenu. Najveći stepen pokrivenosti uvoza izvozom, Vojvodina beleži sa zemljama Jugoistočne Evrope, slede zemlje EU.

Posmatrajući apsolutne vrednosti spoljnotrgovinske razmene možemo da vidimo da je najviše trgovinske saradnje ostvareno sa zemljama EU.

Grafik 2.4. Spoljnotrgovinska razmena AP Vojvodine, po grupama zemalja u 000\$

*Jugoistočna Evropa (CEFTA region od 2009. godine)

2. Stepen otvorenosti privrede Srbije (Vojvodine u 2009. godini)

Putem otvorene privrede do privrednog rasta

Stepen otvorenosti jedne privrede predstavlja učešće ukupne spoljnotrgovinske razmene (uvoz + izvoz) u bruto domaćem proizvodu. Ovim pokazateljem se meri uključenost zemlje u međunarodnu podelu rada i izražava kolika je vrednost razmene sa drugim zemljama u odnosu na BDP, odnosno kolika je njena zavisnost od drugih zemalja. Takođe, ovaj pokazatelj je jedan od faktora za merenje makrokonkurentnosti posmatrane privrede i njene liberalizacije.

Efekti liberalizacije spoljnotrgovinskog režima osetili su se već 2001. godine, kada je stepen otvorenosti privrede Srbije značajno skočio (grafik 3.1). Ovaj pokazatelj je nastavio da raste sve do početka svetske ekonomske krize krajem 2008. i početkom 2009. godine kada je zabeležen pad koji je kontinuiran sve do 2010. godine. Ovako značajan pad se duguje već objašnjenom padu uvoza u periodu recesije.

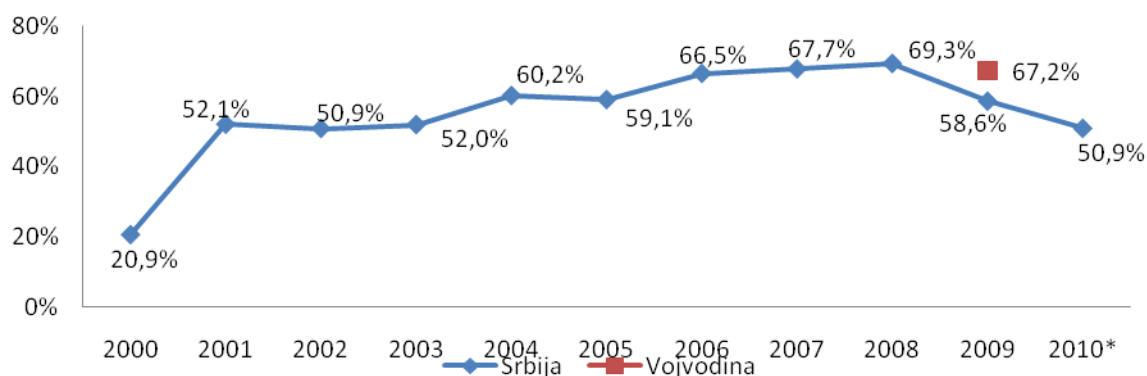
Srbija, u poređenju sa susedima, zemlja sa umereno otvorenim tržištem

Međutim, treba napomenuti da bez obzira na naglu liberalizaciju spoljne trgovine, Srbija u poređenju sa susednim zemljama pre spada u zemlje sa umereno otvorenim tržištem. Po vrednosti ovog koeficijenta, Srbija je najslabije kotirana u regionu⁹, pa se nameće zaključak da je potreban viši stepen otvorenosti da podstakne specijalizaciju i ekonomiju obima i ujedno olakša pristup savremenim tehnologijama posredstvom stranih direktnih investicija, što je nesumnjivo od značaja za razvoj zemlje. U 2009. godini, usled smanjenja obima robne razmene sa inostranstvom, došlo je i do smanjenja vrednosti ovog pokazatelja. To je jedan od razloga zašto je Srbija samo do određene mere osetila posledice svetske ekonomske krize – finansijsko tržište u Srbiji je ostalo relativno stabilno u doba krize u odnosu na zemlje sa većim stepenom otvorenosti privrede.

---

⁹ U poređenju sa: Bugarskom, Rumunijom, Slovenijom, Hrvatskom, Mađarskom, Češkom i Slovačkom.

Grafik 3.1. Stepen otvorenosti privrede Srbije (Vojvodine u 2009. godini)

* Procena

2. Indeksi spoljnotrgovinske razmene AP Vojvodine

Karakteristike spoljnotrgovinske razmene takođe mogu dobro da se prate preko pokazatelja kao što su indeks specijalizacije i indeksa otkrivene komparativne prednosti (RCA).

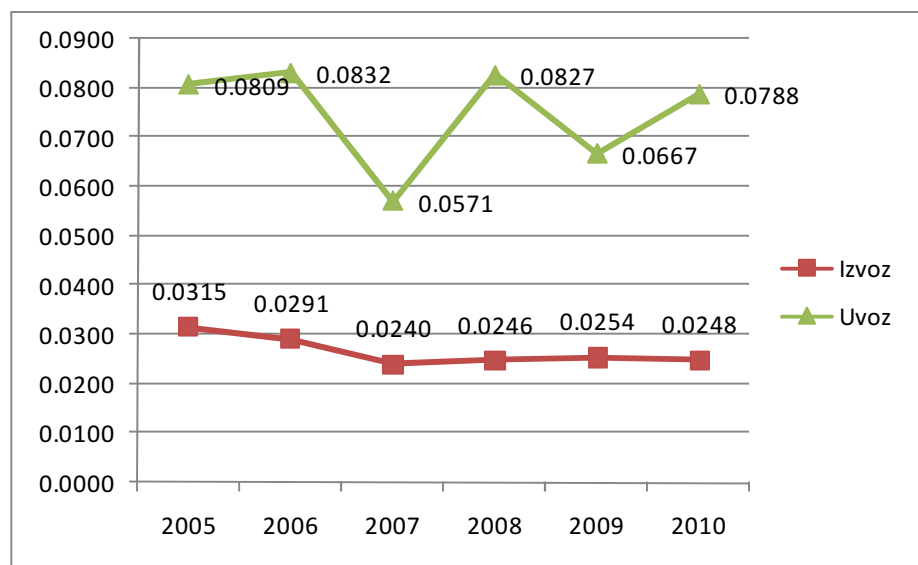
Indeks Specijalizacije i RCA indeks

Indeks specijalizacije izvoza, odnosno uvoza, jedan je od kvantitativnih pokazatelja kvaliteta i promena u strukturi izvoza, odnosno uvoza. Što je izračunati koeficijent bliži nuli (niži) to je niži stepen koncentracije, odnosno postoji velika disperzija izvoza (uvoza), a ukoliko je vrednost koeficijenta jednaka jedinici, tada je kompletna trgovina ostvarena preko jednog proizvoda.

Širi se lepeza proizvoda koje izvozimo

Posmatrajući podatke za izvoz, odnosno uvoz Vojvodine, za period 2005 – 2010. godine, vidimo da je indeks specijalizacije izvoza relativno stabilan tokom vremena, odnosno beleži blago opadanje tokom vremena. Opadanje vrednosti indeksa specijalizacije izvoza nam govori da se koncentracija izvoza Vojvodine tokom vremena smanjuje, odnosno da se povećava disperzija (širi se lepeza proizvoda koje izvozimo).

Grafik 4.1. Indeks specijalizacije uvoza i izvoza Vojvodine

Potreba za vojvođanskim brendom

S obzirom da su indeksi specijalizacije izvoza AP Vojvodine niski i u svim posmatranim godinama niži od indeksa specijalizacije uvoza, nameće se zaključak da u AP Vojvodini još uvek izostaje strategija izvoza i da se i dalje svaštari u izvozu, kao i da nema nikakvih značajnijih promena u posmatраних šest godina. Ovakvo kretanje indeksa specijalizacije pokazuje da Vojvodina nema prepoznatljiv brend, odnosno da ne postoji definisan konkurentni regionalni proizvod koji je prepoznatljiv na svetskom tržištu kao i da ne postoji strategija ulaganja u konkretan izvozno orijentisan sektor privrede. Da bismo detaljnije analizirali spoljnotrgovinsku razmenu razmatraćemo pokazatelje po grupama proizvoda na nivou grupa proizvoda SMTK Rev.3.

Izlazak iz krize doneo rast broja proizvoda sa komparativnom prednosti

Od velikog značaja za razvoj sektora privrede koji su okrenuti spoljnotrgovinskoj razmeni je i stepen konkurentnosti u proizvodnji određenog proizvoda ili grupe proizvoda. Empirijski utvrđene komparativne prednosti se nazivaju *otkrivene komparativne prednosti* (Revealed Comparative Advantage), RCA. Pozitivna vrednost RCA za posmatranu grupu proizvoda znači da imamo komparativne prednosti u trgovini tom grupom proizvoda, dok negativna vrednost znači da one ne postoje.

Kada se izračuna RCA za sve grupe proizvoda kojih je preko 250, vidimo da su 2005. godine, pozitivan RCA imale 83 grupe proizvoda i da se taj broj smanjivao sve do 2009. godine (73). U 2010. godini zabeleženo je povećanje broja grupa proizvoda sa pozitivnim RCA na 92.

RCA indeks Vojvodine po sektorima

Sektor	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0 Hrana i žive životinje	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6
1 Pića i duvan	0,5	0,7	0,6	0,7	0,8	0,8
2 Sirove materije, osim goriva	0,0	0,0	0,1	-0,1	-0,1	0,1
3 Mineralna goriva i maziva	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9	-0,8	-0,8
4 Životinjska i biljna ulja i masti	0,8	0,2	0,7	0,7	0,8	0,8
5 Hemijski proizvodi	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,3	-0,1
6 Proizvodi svrstani po materijalu	-0,3	-0,3	-0,2	-0,3	-0,3	-0,3
7 Mašine i transportni uređaji	-0,5	-0,5	-0,4	-0,3	-0,1	-0,1
8 Razni gotovi proizvodi	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2
9 Proizvodi i transakcije, nigde pomenuti	0,7	-0,8	1,0	-1,0	0,2	0,2

Posmatrano po sektorima, najviša vrednost pokazatelja u 2010. godini, je za sektore Pića i duvan i Životinjska biljna ulja i masti dok je najniža vrednost zabeležena u sektoru Mineralna goriva i maziva. Posmatrano kroz vreme, uočava se da ni u jednom sektoru nije došlo do značajnih promena, ni pozitivnih ni negativnih.

Komparativne prednosti zabeležene kod primarnih proizvoda

Kao i u prethodnim analizama spoljnotrgovinske razmene Vojvodine¹⁰, dolazimo do nalaza da su komparativne prednosti zabeležene uglavnom kod primarnih proizvoda i da takav trend traje još od 90 – tih godina. I dalje ostaje problem što izvozimo proizvode bez ili sa malom dodatom vrednošću, odnosno primarne proizvode i polupreradevine. Ukoliko posmatramo učešće pojedinih sektora u ukupnom izvozu, takođe vidimo da je struktura ostala skoro nepromenjena tokom posmatranih 6 godina.

¹⁰ Studija konkurentnosti

Učešće sektora u ukupnom izvozu Vojvodine

Sektor	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0 Hrana i žive životinje	25,6	24,7	21,2	17,3	23,4	25,0
1 Pića i duvan	2,6	2,8	3,0	3,3	3,7	3,0
2 Sirove materije, osim goriva	4,8	4,8	5,0	4,2	3,9	5,9
3 Mineralna goriva i maziva	2,8	3,6	2,0	3,5	6,0	6,8
4 Životinjska i biljna ulja i masti	2,6	1,4	2,9	4,1	4,0	3,8
5 Hemijski proizvodi	23,3	22,3	22,9	21,3	12,4	12,0
6 Proizvodi svrstani po materijalu	13,2	14,9	16,9	14,5	11,1	10,8
7 Mašine i transportni uređaji	10,6	12,1	13,8	19,7	21,7	16,3
8 Razni gotovi proizvodi	14,6	13,4	12,3	12,0	11,7	10,7
9 Proizvodi i transakcije, nigde pomenuti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Ipak, ohrabruje činjenica da se učešće sektora Mašine i transportni uređaji u ukupnom izvozu konstantno povećava u poslednjih 6 godina, kao i da se indeks otkrivene komparativne prednosti ovog sektora značajno povećao.

Izvozna strategija ključ za održivi razvoj

Analiza svih pokazatelja spoljnotrgovinske razmene ukazuje na nedostatak izvozne strategije koja bi omogućila bolju strukturu i kvalitet izvoza i potpunije iskorišćavanje izvoznih potencijala. Dosadašnja spoljnotrgovinska razmena Vojvodine nije rezultat sprovođenja ciljno orijentisanih mera u ovoj oblasti. Činjenica je da manja teritorija, kao što je Vojvodina, raspolaže skromnijim resursima i ima relativno malo tržište, tako da ne može uspešno da razvija sve grane delatnosti, pa samim tim ne može da ostvari ni značajnu diversifikaciju proizvodnje i izvoza. Ta činjenica nameće malim zemljama odnosno teritorijama, neophodnost postojanja jasno definisane izvozne strategije koja bi za rezultat imala specijalizaciju, odnosno model ovladavanja proizvodnjom određenih grupa proizvoda čijim plasmanom bi se povećalo učešće i konkurentnost na međunarodnom tržištu.

PROJEKTI PREKOGRANIČNE SARADNJE

Iskustva u sprovođenju programa prekogranične saradnje u okviru CARDS fonda (2004-2006) - Primer Vojvodine

Zahvaljujući rubnom položaju Autonomne Pokrajine Vojvodine i činjenice da se ovaj region Srbije od 2004. godine graniči sa dve zemlje članice Evropske unije, Mađarskom i Rumunijom, neprofitni subjekti iz Vojvodine imali su priliku da aktivno učestvuju u tzv. Susedskim programima. Učešće u programima bilo je finansirano iz CARDS fonda

(Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation) pokrenutog 2000. godine radi podrške Procesu stabilizacije i pridruživanja.

Kao jedan od prioriteta u okviru strateškog programiranja CARDS-a prepoznat je i „razvoj regionalne, transnacionalne, prekogranične, međuregionalne saradnje između država regiona ali i sa sadašnjim i budućim članicama EU“ kroz regionalne razvojne programe i programe prekogranične saradnje, a prekogranična saradnja je takođe navedena kao jedan od prioriteta u Višegodišnjem indikativnom programu za CARDS 2005-2006 koji je usvojila Evropska komisija.

Godine 2004. postojale su dve odvojene finansijske alokacije za prekograničnu i transnacionalnu saradnju na Zapadnom Balkanu. Jedno su tzv. Susedski programi za granice zemalja Zapadnog Balkana sa zemljama članicama EU i sa tadašnjim zemljama kandidatima za članstvo koji su se odvijali u okviru inicijative koja je pokrenuta 2004. godine pod nazivom Susedska politika, a druga finansijska alokacija odnosila se na CARDS CBC (CARDS Cross-border Co-operation) za unutrašnje granice regiona, tj. saradnju između Srbije, Hrvatske, Makedonije i Albanije. Uprkos inicijalnim dogovorima između Hrvatske i tadašnje Srbije i Crne Gore, nije realizovan nijedan program saradnje u okviru CARDS CBC.

Ciljevi novih Susedskih programa bili su:

1. Promocija održivog ekonomskog i socijalnog razvoja u pograničnim regionima - ubrzanje socijalnog i ekonomskog razvoja uz smanjenje siromaštva u pograničnim regionima kroz povećanje trgovine, investicija, jačanje prekogranične saradnje po pitanju ekonomskih i socijalnih problema, transporta i energije i integrisanje najbližih suseda u širu evropsku saradnju;
2. Zajedničko suočavanje sa izazovima kao što su zaštita životne sredine, prevencija i borba protiv organizovanog kriminala, zaštita u oblasti javnog zdravlja;
3. Uspostavljanje efikasnih i bezbednih granica – obezbeđivanje evropskih granica od krijumčarenja, organizovanog kriminala, trgovine ljudima, ilegalne imigracije;
4. Promocija aktivnosti „ljudi ljudima“ – doprinos uspostavljanju jačih veza među zajednicama u pograničnim regionima i unapređivanje dobrosusedskih odnosa;

Na zapadnom Balkanu je nakon uvođenja Susedske politike pokrenuto pet Susedskih programa: Mađarska-Srbija i Crna Gora, Bugarska-Srbija i Crna Gora, Rumunija-Srbija i Crna Gora, Bugarska-Makedonija i Slovenija-Mađarska-Hrvatska.

Što se tiče učešća Srbije u CARDS prekograničnim programima u periodu od 2004-2006. godine, za sprovođenje pojedinačnih programa bio je namenjen sledeći iznos sredstava:

Tabela 1: Alokacija finansijskih sredstava za CARDS programe prekogranične saradnje u kojima je učestvovala Srbija

Mađarska - Srbija	4 miliona evra
Rumunija - Srbija	5.6 miliona evra
Bugarska - Srbija	4 miliona evra
Jadranski program*	1 milion evra
CADSES*	1.1 milion evra

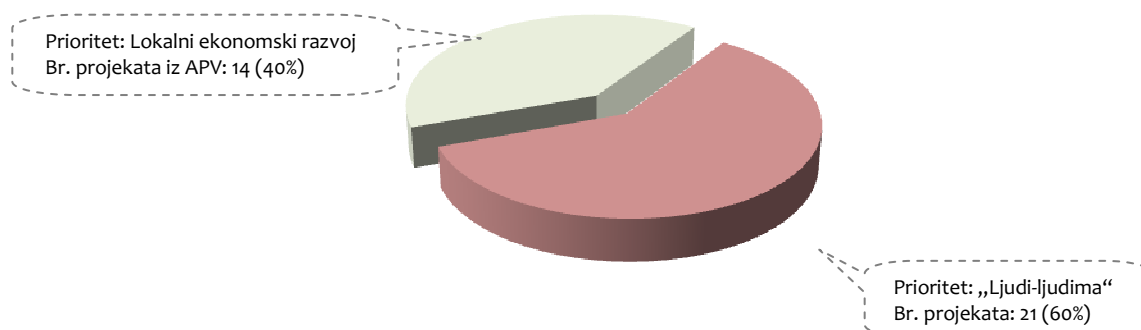
*Jadranski program i CADSES su programi transnacionalne saradnje u kojima je učestvovala Republika Srbija

U periodu implementacije CARDS programa subjekti sa teritorije AP Vojvodine su učestvovali u susedskim programima sa Rumunijom i Mađarskom.

CARDS program Srbija i Crna Gora - Rumunija

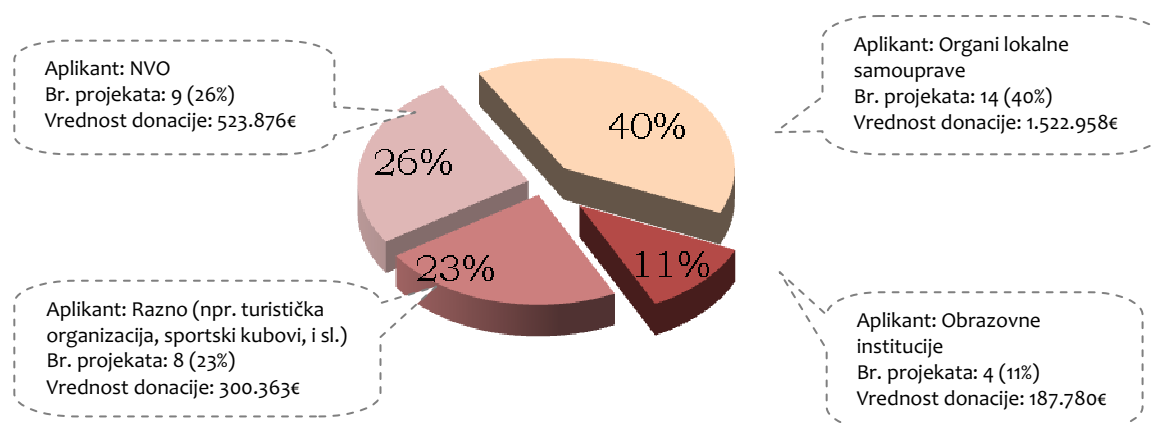
U okviru Susedskog programa sa Rumunijom raspisana su tri javna poziva, subjektima iz Vojvodine je odobreno 35 projekata kod kojih je vrednost donacije 2.632.015,77. Ukupno je dodeljeno 4.608.517 evra pomoći, od raspoloživih 5.600.000 evra, što čini stepen apsorpcije od 82,29%. Prioriteti koji su ciljani od strane aplikanata iz Vojvodine su vidljivi na narednom grafikonu.

Grafik 1: Ciljani prioriteti projekata iz AP Vojvodine

Većina aplikanata opredelila se za prioritet „Ljudi-ljudima“ koji obuhvata projekte manje vrednosti. Broj projekata i vrednost donacije prema vrsti aplikanata pruža potpuniju sliku tome koje su institucije najbolje iskoristile mogućnost da dobiju bespovratna finansijska sredstva iz Evropske unije.

Grafik 2: Broj projekata i vrednost donacije prema vrsti aplikanata

Kada se radi o vrsti aplikanata iz prethodnog grafika se može videti da prednjače organi lokalne samouprave a da za njima slede nevladine organizacije.

Tabela 2: Broj i vrednost donacije u okviru CARDS programa Rumunija – Srbija, po okruzima i opštinama

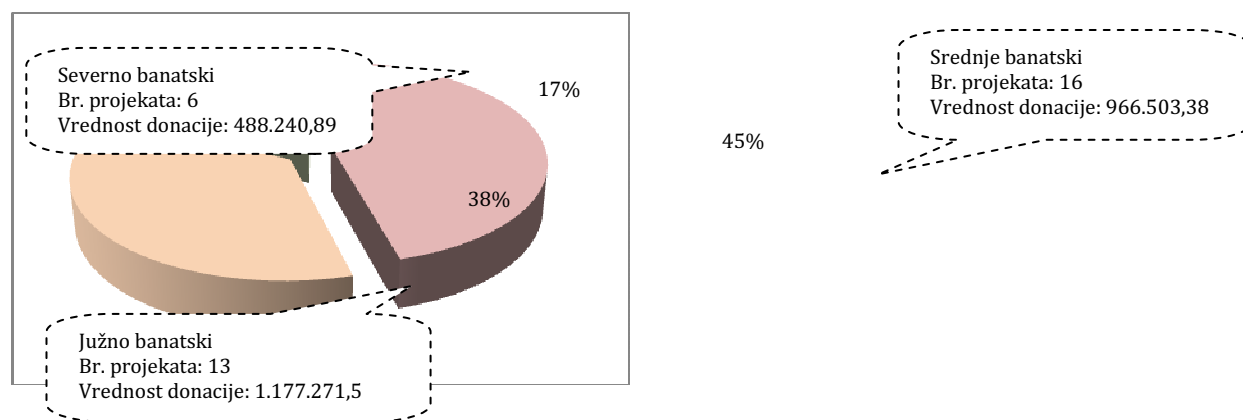
Okrug	Opština	Broj projekata	Vrednost donacije (EUR)
Severno banatski		6	488.240,89
	Kanjiža	-	-
	Senta	-	-
	Čoka	2	89.595
	Ada	2	97.750
	Novi Kneževac	1	251.395,89
	Kikinda	1	49.500
Srednje banatski		16	966.503,38
	Zrenjanin	13	587.667,88
	Novi Bečej	1	239.795
	Nova Crnja	-	-
	Žitište	-	-
	Sečanj	2	139.040,5
Južno banatski		13	1.177.271,5
	Plandište	-	-
	Vršac	9	778.308,5
	Bela Crkva	1	62.483
	Alibunar	-	-
	Kovin	-	-
	Kovačica	-	-
	Pančevo	3	336.480
	Opovo	-	-
UKUPNO		35	2.632.015,77

Izvor: www.evropa.gov.rs.

Obrada podataka: „Vojvodina CESS“

Najaktivnije organizacije u AP Vojvodini prilikom apliciranja, prema iznosu odobrene donacije, bile su iz Južno-banatskog okruga. Gledano prema broju odobrenih projekata prvo mesto su zauzele organizacije iz Srednje-banatskog okruga.

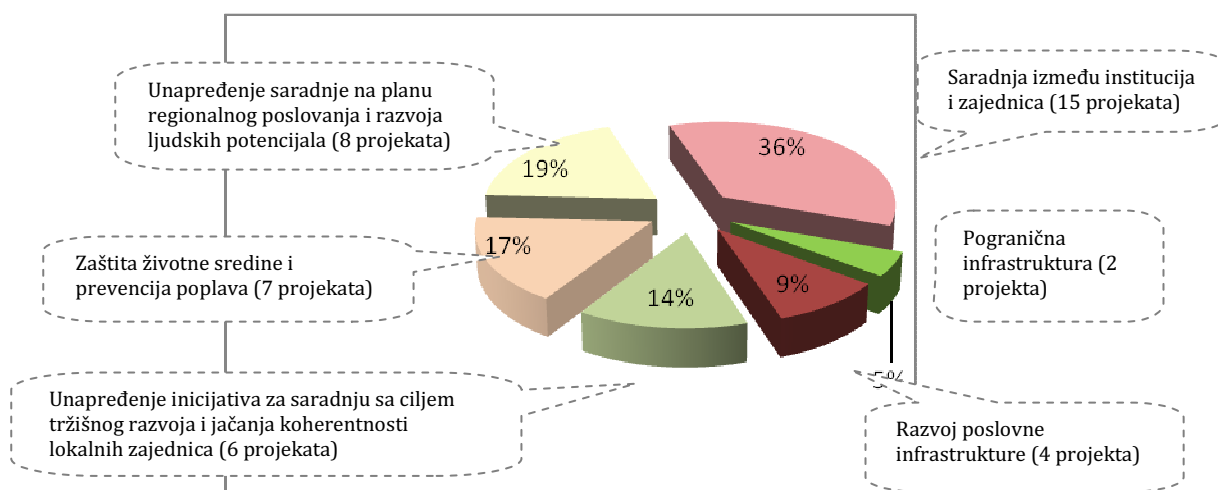
Grafik 3: Pregled odobrenih projekata i vrednost donacije po okruzima u AP Vojvodini - program sa Rumunijom

CARDS program Srbija i Crna Gora - Mađarska

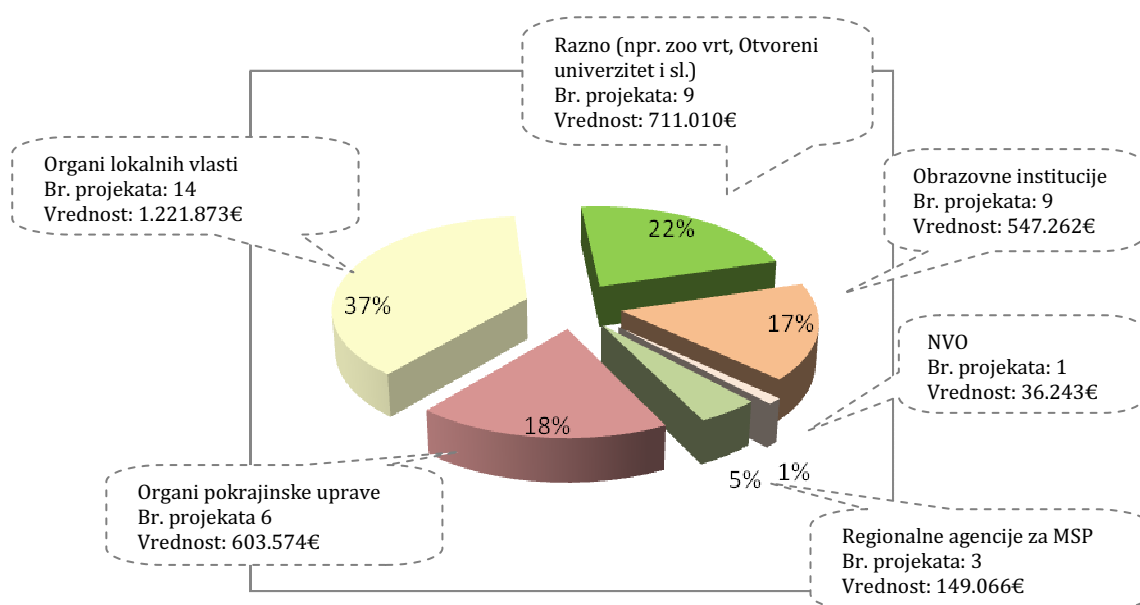
U tri javna poziva sa Mađarskom odobreno je ukupno 42 projekta sa teritorije AP Vojvodine u kojima vrednost donacije iznosi 3.214.759 evra. Ukupna vrednost donacije za sve projekte iznosi 3.971.789 evra od raspoloživih 4.000.000 evra. Naredni grafikon prikazuje ciljane mere tih projekata.

Grafik 4: Ciljane mere i broj projekata u Vojvodini

Naredni grafikon prikazuje vrednost donacija i broj projekata prema vrsti aplikanta u tri javna poziva.

Grafik 5: Vrednost donacija i broj projekata prema vrsti aplikanta u Vojvodini

Kada se radi o vrsti aplikanta iz prethodnog grafika se može videti da prednjače organi lokalne samouprave a da za njima slede nevladine organizacije.

Iz naredne tabele možemo videti sa teritorije kojih opština su dolazile najuspešnije organizacije.

Tabela 3: Broj i vrednost donacije u okviru CARDS programa Mađarska – Srbija, po okruzima i opštinama

Okrug	Opština	Broj projekata	Iznos donacije (EUR)
Severna bačka		15	1.086.149
	Subotica	11	880.520
	Bačka Topola	2	115.214
	Mali Idoš	2	90.415
Zapadna bačka		11	849.274
	Sombor	11	849.274
	Apatin	-	-
	Kula	-	-
	Odžaci	-	-

Tabela 3 (nastavljane): Broj i vrednost donacije u okviru CARDS programa Mađarska – Srbija, po okruzima i opštinama

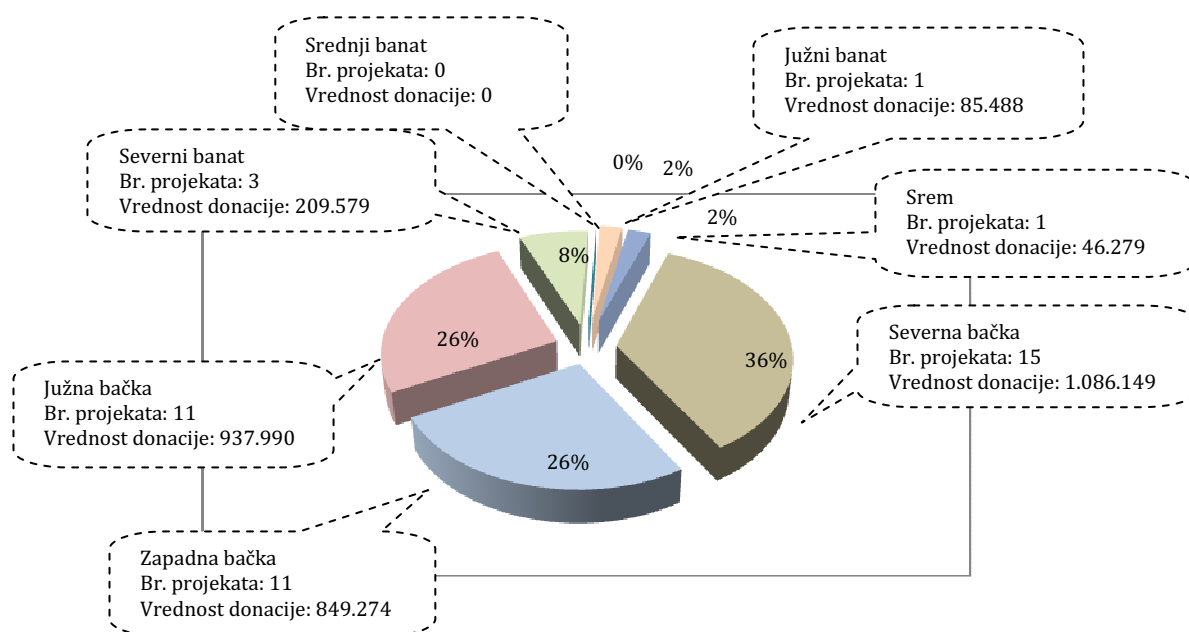
Okrug	Opština	Broj projekata	Iznos donacije (EUR)
Južna bačka		11	937.990
	Novi Sad	10	839.089
	Srbobran	-	-
	Vrbas	-	-
	Bačka Palanka	-	-
	Bač	-	-
	Bački Petrovac	-	-
	Beočin	-	-
	Temerin	1	98.901
	Bečej	-	-
	Žabalj	-	-
	Titel	-	-
	Sremski Karlovci	-	-
Severni banat		3	209.579
	Kanjiža	2	131.234
	Novi Kneževac	-	-
	Senta	-	-
	Čoka	1	78.345
	Ada	-	-
	Kikinda	-	-
Srednji banat		0	0
	Zrenjanin	-	-
	Novi Bečej	-	-
	Nova Crnja	-	-
	Žitište	-	-
	Sečanj	-	-
Južni banat		1	85.488
	Pančevo	-	-
	Alibunar	-	-
	Plandište	-	-
	Kovačica	-	-
	Opovo	-	-
	Vršac	1	85.488
	Kovin	-	-
	Bela Crkva	-	-
Srem		1	46.279
	Sremska Mitrovica	-	-
	Šid	-	-
	Irig	-	-
	Indija	-	-
	Ruma	1	46.279
	Pećinci	-	-
	Stara Pazova	-	-
UKUPNO		42	3.214.759

Izvor: www.evropa.gov.rs i Ministarstvo finansija Republike Srbije

Obrada podataka: „Vojvodina CESS“

U slučaju programa sa Mađarskom, prema iznosu odobrene donacije najuspešnije su bile organizacije iz Severno-bačkog okruga (1.086.149 evra) a subjekti iz tog okruga prednjače prednjače i kada je u pitanju broj odobrenih projekata (15).

Grafik 6: Pregled odobrenih projekata i vrednost donacije po okruzima u AP Vojvodini - program sa Mađarskom

Novi budžetski period Evropske unije od 2007-2013 doneo je i novi Instrument pretpriprustupne pomoći (IPA) zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima za članstvo u EU. Kroz IPA program subjektima sa teritorije APV su pored Mađarske i Rumunije otvorene mogućnosti za saradnju i sa još dve susedne zemlje (Hrvatska i Bosna i Hercegovina).

Imajući u vidu visinu sredstava izdvojenih za prekogranične programe u okviru IPA (10 do 12 miliona evra godišnje za Srbiju) kao i broj prekograničnih programa koji su otvoreni za APV, dolazi se do zaključka da akteri u Vojvodini mogu računati na 4,5 – 6 miliona evra godišnje za projekte prekogranične saradnje. Koliko će zaista novca biti iskorišćeno, zavisi od sposobnosti lokalnih i regionalnih aktera. Kroz ove programe lokalne administracije mogu značajno da unaprede svoje kapacitete jer se njima finansiraju i studije izvodljivosti, idejna rešenja i izradu tehničke dokumentacije za različite infrastrukturne projekte sa lokalnog nivoa koji bi se i inače realizovali i koji su predviđeni strateškim planovima razvoja (vrednost projekata je od 30.000 do 1.500.000 evra). Takođe, finansiraju se i

projekti unapređenja preduzetništva i inovativnosti, zaštite životne sredine, kulturne i naučne saradnje sa zemljama u okruženju. Trenutno se kao problem javlja obaveza sufinansiranja projekata iz domaćih sredstava u iznosu od 15% ukupne vrednosti projekta (što je delimično i posledica recesije), ali i činjenice da kod nekih programa aplikanti moraju sami da finansiraju izvođenje projekta, a da se tek kasnije ti iznosi refundiraju na bazi podnetih izveštaja o realizaciji projekta (tzv. pretfinansiranje). Od ključnog je značaja obučiti ljude u lokalnoj i regionalnoj administraciji kako bi mogli uspešno da sprovode ove projekte i nauče mehanizme upravljanja projektnim ciklusom radi pripreme za upravljanje mnogo većim iznosima sredstava, kao i obezbediti sistemske mehanizme za finansijsku podršku za sufinansiranje projekata (u Mađarskoj se iz nacionalnog budžeta obezbeđuje 10% od obaveznih 15% učešća iz domaćih sredstava).

CESS EDUKACIJE

U saradnji sa Pokrajinskim sekretarijatom za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, CESS je organizovao **Program unapređenja apsorpcionih kapaciteta Vojvodine za korišćenje fondova Evropske unije**. Cilj Programa je unapređenja kapaciteta vojvođanskih opština za vođenje aktivnih politika lokalnog i regionalnog razvoja. Osmišljen kao intenzivna edukacija na temu regionalnog i lokalnog razvoja, Program je namenjen zaposlenima u lokalnim samoupravama, kancelarijama za lokalni ekonomski razvoj, javnim komunalnim preduzećima i relevantnim sekretarijatima pokrajinske Vlade.

Ideja za organizovanje ovakve edukacije potekla je iz analize regionalnog razvoja u Srbiji, koja govori o evidentnom **manjku zaposlenih u regionalnoj i lokalnoj administraciji koji poseduju znanja i veštine iz oblasti regionalnog i lokalnog razvoja i planiranja**. S druge strane, proces evropskih integracija i reformi koje se sprovode dovode do stalno rastuće tražnje za multidisciplinarno orijentisanim timovima koji poseduju veštine iz oblasti ekonomije, regionalnog planiranja, zaštite životne sredine, kao i društvene i upravljačke veštine. Isto tako, kao posledica ugovornih obaveza Srbije sa Evropskom unijom kroz Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a posebno kroz deo koji se odnosi na regionalni i lokalni razvoj, nalaže se da će **Srbija biti u obavezi da ojača saradnju u cilju regionalnog i lokalnog razvoja kako bi se pružila podrška ekonomskom razvoju i smanjenju regionalnih neravnoteža**. U tom kontekstu, od velike je važnosti da postoji kapaciteti na lokalnom nivou Srbije koji su dobro pripremljeni da prvo doprinesu procesu pristupanja Evropskoj uniji putem korišćenja pretpristupnih fondova i samim tim doprinoseći razvoju, a zatim da koriste značajne mogućnosti strukturnih fondova EU jednom kada Srbija postane članica.

Do sada su održana **dva ciklusa obuka** (maj/jun 2010. i jan/feb 2011) od ukupno tri koliko je predviđeno Programom. Predavači na do sada održanim edukacijama su bili, između ostalih, prof. dr Tanja Mišćević, sa Fakulteta političkih bnauka u Beogradu, mr Vladimir Međak i mr Ognjen Mirić, iz Kancelarije za integracije Vlade Republike Srbije, dr Edvard Jakopin, direktor Republičkog zavoda za razvoj, prof. dr Blagoje Paunović, sa Ekonomskog fakulteta u Beogradu, dr Zoran Milivojević, Psihopolis Institut. Učesnici su po završetku obuke stekli široka teorijska i praktična znanja iz najrazličitijih oblasti - od istorije i teorije evropskih integracija, preko projektnog menadžmenta, do organizacione kulture kao faktora konkurentnosti organa javne uprave. Sada je na njima da primene stečeno znanje i

kvalitetnim i uspešnim projektnim idejama doprinesu razvoju svojih zajednica, a CESS će svakako nastaviti da informiše sve polaznike o najnovijim konkursima i novostima iz oblasti evropskih integracija, **sa ciljem da se kreira mreža ljudskih resursa na lokalnom i regionalnom nivou za pripremu i implementaciju projekata finansiranih iz sredstava EU.**

PODRŠKA I JAČANJE ISTRAŽIVAČKE PRAKSE U VOJVODINI

Research Outsourcing je značajan projekat koji je CESS realizovao u okviru projekta pokrajinske Vlade i Vlade Austrije. Osnovna namera ovog projekta bila je da CESS, kao regionalni institut, podrži ekonomski i regionalni razvoj u Vojvodini i istraživačku praksu u Vojvodini. U saradnji sa Bečkim institutom za međunarodne ekonomske studije, u maju 2009. godine raspisan je konkurs za podnošenje istraživačkih projekata koji doprinose regionalnom i ekonomskom razvoju Vojvodine. Odobreno je ukupno devet istraživačkih radova koji su pokrivali teme EU integracija, poljoprivrede, tržišta rada, malih i srednjih preduzeća, siromaštva i sl. Temom tržišta rada bavila su se tri istraživačka tima, polazeći od različitih nivoa posmatranja i analize.

Istraživački tim **Ekonomski fakultet Subotica** realizovao je istraživanje „Vojvodina i regioni EU – strukturna analiza u pogledu starosne dobi, pola, obrazovanja, poređenje tržišta rada, migracije radne snage i odgovarajuća politika tržišta radne snage“ sa ciljem da Vojvodinu poziciniira među regionima EU. Klaster analizom utvrđeno je da Vojvodina, prema karakteristikama tržišta rada, spada u red regiona koji se nalaze na začelju starih, ali i novih zemalja članica EU (klaster 3). To je klaster koji ima najlošije performanse, sa najnižom stopom aktivnosti i zaposlenosti, a najvišom stopom nezaposlenosti. Posmatrano prema pojedinim indikatorima tržišta rada, najveće zaostajanje je primetno na području stope zaposlenosti žena, kao i u pogledu dužine trajanja zaposlenosti. Kada su u pitanju migracije, koje su takođe bile deo analize ove studije, utvrđeno je da postoji niz faktora koji sprečavaju migracije (porodica, prijatelji, cene nekretnina i uzras) i date su glavne karakteristike potencijalnih migranata (visok stepen tolerancije ka crnom tržištu, nerešeno stambeno pitanje, žene starosne grupe 25-34 godine, nerešenog bračnog statusa, višeg nivoa obrazovanja). Najveće aspiracije, migranti iskazuju u odnosu na Novi Sad. Na osnovu nalaza istraživanja, ukazano je na neke od konkretnih mera za postizanje ravnomernog regionalnog razvoja u Vojvodini.

Uzroci loše situacije na tržištu rada, analizirani su i na nacionalnoj i na regionalnoj ravni i ukazano je na velike regionalne disparitete koji postoje između opština i okruga koji se primarno povezuju su niskim nivoom mobilnosti radne snage. Rezultati istraživanja pokazuju da je loša ekonomska situacija glavni ograničavajući faktor za veću mobilnost radne snage u Vojvodini (pre svega niska verovatnoća zapošljavanja u razvijenijim

okruzima usled nepodudaranja ponude i tražnje u pogledu kvalifikacija). U tom smislu, glavne preporuke koje se u ovoj studiji nude, odnose se na povećanje tražnje za radnom snagom i poboljšanje ponude radne snage primenom aktivnih mera tržišta rada i sprovođenje dugoročnih mera, kao što su reforma stručnog obrazovanja i institucionalizacija doživotnog učenja.

Istraživački tim iz Hrvatske je svoju analizu fokusirao na tržište rada Vojvodine i njegove strukturne karakteristike, sa ciljem da se sa aspekta konkurentnosti proceni tržište rada u Vojvodini. Glavni nalazi ove studije ukazuju da postoji niska stopa aktivnosti, značajna segmentacija tržišta rada između formalnog i neformalnog sektora, nizak stepen korišćenja ljudskih resursa za razvoj, visoke registrovane stope nezaposlenosti i relativno niska tražnja za radnom snagom. Glavni zaključak je da se najveće prepreke za postizanje konkurentnije privrede, a koje se nalaze na tržištu rada, nalaze u oblasti veština, sive ekonomije i nesigurnosti prihoda. Svi ovi faktori dovode do smanjenja tražnje za radnom snagom, sprečavanja restruktuiranja i usporavanja tempa prilagođavanja privrede. Iz tog razloga, preporuka ove studije je da se preduzmu mere koje će neformalnu ekonomiju legalizovati uz primenu sankcija, ali i smanjenje troškova delovanja u formalnom sektoru koji onemogućavaju mnogima da budu u legalnoj sferi. Takođe, neophodno je pratiti restrukturiranje određenim sredstvima za dodatno obrazovanje zaposlenih i nezaposlenih, kako bi se održale postojeće i razvile nove kompetencije. Kako je glavni stav ovog istraživanja da je srž konkurentnosti u ljudskom faktoru i njegovoj sposobnosti razvoja novih znanja koja se mogu pretvoriti u vrednost, kroz primenu u ekonomiji, potrebno je da poslodavci, država i sami pojedinci više ulažu u ljudske resurse.

Tržištem rada u severnom delu Vojvodine, njegovim strukturnim karakteristikama i specifičnostima, kao i problemima razvoja ljudskih resursa, bavili su se istraživači iz **Regionalnog naučnog društva iz Subotice**. Njihovo istraživanje „Strukturne karakteristike i potencijali razvoja ljudskih resursa u vezi sa procesom pridruživanja EU u severnom delu AP Vojvodine“, pored analiza stanja u ovom regionu, sadrži i predviđanja budućih trendova na tržištu rada i moguće scenarije privrednog razvoja. Rezultati istraživanja zajedno sa prognozama zapošljavanja i potencijalnih scenarija ekonomskog razvoja, ukazuju da opštine u ovom okrugu, kao i Vojvodina i Srbija moraju da preduzmu hitne korake kako bi se preveniralo dalje zaostajanje regiona. Predložene mere prvenstveno se odnose na definisanje ekonomskog modela održivosti razvoja kojim bi se podstakao privredni razvoj i otvaranje novih radnih mesta što bezuslovno znači razvoj infrastrukture, otvaranje industrijskih zona,

razvoj logističke infrastrukture i sl. Posebno se naglašava značaj poljoprivrede i prerađivačke industriji za privredni razvoj, dok bi otvaranju novih radnih mesta najviše doprineo razvoj uslužnih delatnosti i usluga. Prognoze trenda zapošljavanja pokazuju da se povećanje zaposlenosti može očekivati samo u opštinama Subotica i Senta i ta prognoza prelazi 10% u narednih 5 godina, dok u ostalim opštinama ostaje ispod 10%. Da bi se postiglo povećanje zaposlenosti od 4-5% godišnje, neophodno je postići privredni rast u regionu od preko 5-6% godišnje.